

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL : 6 CİLT : 6 SAYI : 33 MART - NİSAN 2023

**1999 DAN DERS ALMADIK, 2023 DE
YER SARSINTISI BİZİ YOĞALTTI**

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 33 MART — NİSAN 2023

Sencer Karacalıoğlu	ŞURADAN BURADAN	01-02
Prof. Dr. Ömer Demircan	SÖZLÜĞÜ EN-VARSIL DİL TÜRKÇE	03-07
Doç.Dr.Okan Baba	BİR DEVRİMCİNİN YETİŞMESİ(2)	08-13
Prof Dr. Süreyya Ülker	ŞEY	14-18
Nuray Gök Aksamaz	SARSINTILI KENTLEŞME VE EDEBİYAT	19-27
Prof.Dr.Yıldız Tümerdem	BAŞKENTİN ÇOCUKSU ANILARI	28-30
Yılmaz Çongar	DOSTOYEVSKİ (1) YERALTINDAN NOTLAR	31-39
HASAN AKARSU	HALİL CİBRANBÜTÜN AYAPITLARI ...	40-44
HİKMET KURTER	AHMET ASKERE GİDECEK	45-49

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

6 ŞUBAT 2023, GECE SAAT: 4,17

İskenderun benim doğduğum yer değil. Doğduğum yer, baba ocağım Adana. İskenderun ikinci baba ocağım diyebilirim. İskenderun İnönü ilkokulu, ortaokulu, Lisesi ver elini İstanbul...

Yavuz Sultan Selim Caddesi üzerindeki bahçeli evimiz. Bahçe duvarı üzerindeki hanımeliyle katmerli ful yaseminin kokusu nede güzel karışırdı. Kırmızı kiremitli evimizin terasındaki tenekelere annemin diktiği karanfiller, güller, ful 'lar. Bahçedeki kümeste bembeyaz ligorin tavuklar. Ligorinler her gün yumurtladıklarından folluktan aldıklarımızın dışında evimize başka yumurta girmezdi diyebilirim. O zamanlar musluktan akan suyu içerdik kana kana. Ben denize girebilmek için para ödendiğini İstanbul'a geldikten sonra öğrendim. İskenderun'un herhangi bir yerine yürüyerek ya da bisikletle gidilebilirdi. Araç olarak payton kullanılırdı, bir zamanlar İstanbul'un adalarında kullanılan paytonlar gibi. O zamanlar çiftlik balığı yoktu, Denizden ne alırsan o. Tüm fırınlardaki ekmekler ekşi mayalıydı. Domatesler, hıyarlar, karpuzlar, kavunlar kokardı o zamanlar. Komşuluk vardı İskenderun'da. Arkadaşlık vardı. Okullarda öğrenciler ve öğretmenler vardı; okullarda öğrenciler müşteri konumunda değildi, hoşgörü vardı benim İskenderun'umda.

6 Şubat yer sarsıntısı, yalnızca on bir ilde onbinlerce canı almadı. Yerleşim yerlerinin bir yandan önemli ölçüde belleğini silerken öte yandan onbinlerce insanın umutlarını, düşlerini, sevdalarını yok etti. Bunu yaparken de Türkiye Cumhuriyetindeki kurumların içinin boşaltılmışlığını kullandı... Bu nun sorumluları ise, öncelikle Devleti ve yerel yönetimleri yöneten ve yönetmeye aday olan yetersiz politikacılar, Niteliksiz müteahhitler, rüşvet karşılığı görevlerini kötüye kullanan yetersiz görevlilerdir. Kent planlamasını yaparak kentin bu plan çerçevesinde gelişmesini, bunu yaparken kırıkları(fayları) , binaların taban sınılaşma riskini göz önünde tutmayanlardır.

(2)

Buraya dek belirlenenler yersarsıntısının yıkım gücünü artıran etkenlerin bir bölümü. Bir de yersarsıntısı sonrası yaşananların yarattığı yıkım var ki bunun baş sorumlusu doğrudan devleti ve yerel yönetimleri yöneten politikacılarla yüksek bürokratlardır. 6 şubat'ta Türk halkında bir tür travma sonrası stres bozukluğu yaratan da bu oldu diyebiliriz. Yer sarsıntısı sonrası olan ancak olmaması gerekenlere gelince:

Öncelikle Türk Silahlı Kuvvetlerinin refleksinin 2010 yılında bu tür yıkımlar karşısında etkisizleşmesinin Ak Partice sağlanarak onun 6 Şubat yıkımının en önemli ilk 48 saatinde devre dışı kalmasını sağlanmasıdır. 2010 yılına dek TSK'nin uygulamada olan EMASYA ve buna bağlı olarak DAFYAR(Doğal Afet Yardım Planları) kaldırılmıştır. Bu kaldırılmamış ve bütün yetkiler AFAD da toplanmamış olsaydı: "TSK' nın bölük komutanlığı seviyesine kadar, her türlü afette,hiçbir yerden emir beklemeksizin neler yapacağı planlanmış olacağından,her askeri birlik, kendi güvenliğini sağladıktan sonra,hemen mahallinde hangi adrese gideceği,hangi bölgede çadır,fırın,hastane kuracağı,nerenin güvenliğini ele alacağı,kamyon,TIR,kepçe, vinç gibi hangi sivil araçların birliğin emrine gireceği ve nerelerde kullanılacağı,arama kurtarmaya kimlerin hangi araçlarla katılacağı,intikal plan"lanmış olacaktı. (Bu konuda 27 şubat 2023 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde Barış Terkoğlu'nun yazısına bakılabilir.)

İkinci olarak KIZILAY. Yersarsıntısıyla yıkılan illerde insanlar çadır ve konteynır bulamamanın çaresizliğini yaşarken, Kızılay'ın çadırları deprem bölgesine ücretsiz olarak göndermesi gerekirken AHBAB'a ve başka sivil toplum kuruluşlarına sattığı ortaya çıktı. Gözlerimiz yıkım bölgelerinde kurulmuş Kızılay çadırlarını boşuna aradı. Ne Kızılay çadırları vardı ortada ne de AFAD.

Sonunda Kıbrıslı bir gazetecinin betimlemesiyle: "Kumdan binaların yapıldığı, çok güzel Sala'ların okunduğu ülke" olduk...

(3)

Sözlüğü en-varsıl dil Türkçe

(Sözlüksel işlemler, üretilebilen, olası sözcük sayısı : I)

Ömer Demircan'dan yTDD'ne 25.12.2022

Bir dilde birimlemedoğru anlaşılmadano dilin sözlüğü tutarlı yorumlanamaz. O sözlük, biçimlenen yalın birimlere dizgesel kurallar uygulanarak üretilebilecek-olası, üretilen-gerçek ortak ya da bireysel sözlük birimlerinden oluşur. O nedenle Türkçe sözlük ile Batı dilleri sözlükleri oluşum bakımından ayrılır. Türkçe sözlüksel işlemler“*çatısal-sonekeleme*”, *osekiz ayrı tür ikileme*, *ad-tamlama*, *eylem-tamlama işlemleri*yle Batı dilleri sözlüklerinden **apayrılır**.

Sözelimi, 7 edimsel ilişki eylem köküne sonekle katılır. Tek-heceli eylem köklerine, tek ekle eyleme dönüşen ad (ev > ever-) niteleyici (az > azal-) katılarak bin (1000) eylem alınır, $7 \times 1000 = 7.000$ yüklem tabanı eylem eder. Batı dillerinde öyle edimsel ilişkiler sözdizimi + ayrı eylem sözcüğüne dayanır. Öyle Türkçe eylem köklerini niteleme işlemiyle 100 dolayında ayrı sözlükseylem tamlaması üretilebilir. Öyleyse, yalnızca eylem türü $7000 \times 100 = 70.000$ sözlüksel birim söz konusudur.¹ Onlara adları da eklerseniz, bin eylem (+ad+niteleyiciden eylem) kök bilen bir yazar, öteki sözlüksel birimler bir yana, yetmişbin yüklem-tabanı eylem ile metin üretebilir. Yaşar Kemal'in 3.500 sözcük ile yazdığını ileri sürenler, henüz aklını başına toplayamamış sayılır! O ne biçim yalan-üretimi öyle!

“*Oluşturucu öge anlamlarının toplamına eşit anlamı olan*” **düzanlamlı** birimlerden: **kök**-ler tek-heceli, **ek-biçimleri** de bir heceyi aşmaz, “**ölçünlü**” söyleyişte ekler birleşmez, bozulmaz. Türkçede üç genel sözlüksel birim üretim üst-işlemi kullanılır: **sonekleme**, **ikileme**, **tamlama**.

1. **Sonekleme** ile, tek (kök, sözcük) tabanlı “**kök+ek**” yapılı (**tatlı**: **tat+-lı**: içeren = *tadı olan*) gibi **sözcükler**, sözlüksel birimler üretilir.

2. **İkileme**, sözcüklerle *eş-işlev*, *eş-tür*, *eş/ayrı* anlamla ya kendisi ile, (eski.eski, tıkr tıkr, şırıl şırıl), ya da (eski.yeni, ak.pak) gibi başka bir sözcükle yalın, sonekli (el.el-e), ses-değişimsiz, ya da sesel-değişimle (eski püskü, takır tukur) gibi birleştirip genellikle niteleme-işlevli (el.elever-) gibi birimler üreten, **sözlüksel bir işlemdir**.

3. **Tamlama** ise, “niteleyici+nitelenen” işlevleri ile bağlanarak ya **ad**, ya **eylem** olarak türlenen **niki-sözcüklü bir** birimdir. Nitelenen ögesi bir ad olana **ad-tamlaması**: “*yeni araba*”: daha önce kullanılmamış + ulaşım aracı, nitelenen ögesi bir eylem olana ise **eylem-tamlaması** **denir**: *yavaş ye-*, *yemek ye-*, *şapır.şupurye-*, *severek ye-*, *acıkmış gibi ye-*, ...²

Yananlamlı” birim ise: *oluşturucu öge anlamları dışında, birleşik bir anlam yüklenmiş*: “*hanımeli gibi beyaz, narin bir çiçek*” > *hanım eli* D/d (: düşmüş) > *hanımeli*. “*Gölge oyunundakara gözlü oyun kişisi*” > *karagözlü* D > *kara göz-d* > *karagöz*. “*Bu kişi oynanan oyunu bozar*” > “*oynanan oyunu bozan kişi*” > D *oyun-d bozan* D > *oyunbozan*. “*Yemek, ateş karşısında dönerek pişer*” > D *dönerek pişen yemek* > *döner-d* D > *döner*. Görüldüğü gibi, yananlam koşma, düzanlamlanmanın tersi bir işlemdir. Öge birleştirme ile değil, bağlam değişimi, “*verili*” sözel-öge dışlama, arta kalan birime *bütün-birim anlamını aktarma*, gereken sesel, *vurgulama değişimlerini* uygulama işlemleri ile oluşur. İşlem sonunda, artık değişmez-biçimli, bitişik-yazımlı özel-anlamlı tek ya da bileşik bir sözcük oluşur. Sözlük yazımında, bileşik sözcüklerin çoğu “**deyim**” sayılarak gözardı edilir.

Kökleri tek heceli bir Doğu dili olan Türkçe, Batı dillerinden: *yalın birimleri* (x kökler tek/birden çok heceli), *soneklemeli* (x çekimli + soneklemeli), *sonekle-dizimselişlevleyen* (x çekim + görelî konumlama ile işlevsel sözcük kullanan) bir sözdizimi, ... ile ayrılır. Ne yazık ki, devşirme, dönme yönetim görevlileri ile bir “*üçüncü Roma*” sayılan Osmanlı-birleşik-devletler yönetimi, 1900'lere değin Türkçe'yi yazı-dili alanı dışında tutmuş, Türkçe sözcükleri de sözlük dışında bırakmış. İlk olarak 1851'de Fransızcanın çevirisel ayrımlarıyla yazıldığı söylenen okul-dil bilgisi Türkçe değil, Fransızca

(4)

ayrımli bir Osmanlıca dilbilgisidir. İlk Türkçe dilbilgisi ancak 1928 Harf Devriminden sonra, ne yazık ki gene Fransızca ayrımlar kullanılarak yazılmıştır. Hangi açıklamaya, betimlemeye baksanız çevirisel, eksik, yakıştırmadır!

- (i) Türkçede “çekim” yoktur, ancak “çekim”li açıklanır,
- (ii) “pekiştirme” ondabir ayrımla,
- (iii) tamlama (“eylem-tamlama” dışlanarak) yalnızca adlara göre,
- (iv) ses-uyumu ondabir ayrımlı, birimdışı,
- (v) “pasif / edilgen” yedidebir, çatıdışı ayrımla yanlış,
- (vi) İşlevsel “ilgeç, bağlaç” ile sözel ünlem” “ “edat” torba terimi içinne atılarak, ... yanlış açıklanır.³

A. Sonekleme ile türetme.

EYLEM tabanlı: 1. a. Çatıdışı: *koşu, koşma, koşucu*, b. Çatısız: *çekiş-, çekin-çektir-, c. Vurgusuz edil-ilgeçli: ver-iver-, ver-e dur-, bak-a kal-,...* 2. Eylem+ ilgeç’ten niteleyici ile ([görmüş gibi] anlat-).

AD tabanlı: 1.a. AD + türetme eki: *su, sucu, sudan, sulak*, b. “Yansıma”+ek: *çapa, çapacı, çapalı, *c. Dışlanan “ad+-sÂl” ekli: ülküsel, çevresel, içgüdüsel,...* 2. ‘Ad+ilgeç-’ten niteleyici ([ev gibi] kullan-, ev için, eve göre, ...)

NİTELEYİCİ tabanlı: 1. a. tek heceli kök+ek: *boş-a, boşal, boşluk, boşuna*, b. “Yansıma+ek”: *püşk-ür, ağır-la-ş* gibi. c. Yansımataban+ ek: *tık-ır-da-*. 2. Niteleyici + ilgeç “gibi” ile: *az gibi, ağır gibi*.

Bireysel kullanımla üretilip toplumsal iletişimde paylaşılan sözlük dilin ortak, gerçek sözlüğüdür, tıpkı *Türk Dil Kurumunca* derlenip yayınlanan “**Türkçe Sözlük**” gibi. Bugün AKDTYK-TDK’nca yayınlanan ‘2011’ baskısı: *Türkçe - alıntı, kök – türemiş, yalın - bileşik* toplam **90.000** (doksanbin) dolayında sözlüksel girdi içerir. O sayı, Türkçe tek-heceli **924** dolayında kök, “yansıma-hece + Türkçe-ek” ile birimlenmiş **788** iki-heceli birim ile üretilebi-lenolasi sözlüksel birimlerin “*milyonda-üç*”üne eşit çıkıyor. İşte, *Türkçeye, şairlere, yazarlara karşı dış-güdümlü, “Türkçe Sözlük” dayanaklı, alandışından yerli-yabancı aydınlarca üretilen, savların, (yabancı sözcükler çıkarıldığında) “doğruluk oranımilyon-dabir”* kalır! Çünkü, o savlar, Türkçe birimleme, dilsel kurallar bilinmeden “*tıs.tıs*”lanmıştır!

Türkçe Sözlük içinde yalnızca sonekle *türemiş-sözcükler* ile *bileşik-sözcükler* bulunuyor. İkilemeler, yok denecek sayıda az, tamlamalar hiç yoktur. Türemiş sözcükler içinde yabancı dillerden alınan sözcükler de var. Oran neredeyse yarıyarıya. Doğrusu, saldırı sözlerini *purpur-layıptıstıslayan* kimselerin birinci dilleri Türkçe ise, Türkçenin yapısına göre matematiksel tutarlılığın yanından bile geçmiyorlar. Üstelik, sorun Türkçede değil, var olan Türkçe dilsel işlemleri işletme becerisinde, amaca bağlı sözlükselişlenmişlikte yatıyor.

Bu metinde ‘yalnızca Türkçe kök’lerden üretilebi-lenolasi: ‘*türemiş-sözcük*’ler, daha sonraki yazılarda *onlara dayalı ikileme, sözlüksel tamlama* sayıları belirlenmeye çalışılmıştır. **Kök** sözcükler, **Türkçe Sözlük** birkaç kez taranarak seçilmiştir. Her türetme işlemine (i) tek-heceli **247** eylem (kır-), **590** ad (ev), **87** niteleyici (boş) kökü (kır- > kırma, kırık gibi) türsel dönüşümle kök-taban olarak girebilir. Örneğin çatı-ekleri için bir ek ile eyleme dönüşen adlar ile niteleyiciler de katılınca, toplam sayı **924**’e çıkar. (ii) Türkçeye özel “**yansıma hece+ek**” ile “*püşk-ür-*” gibi oluşan “**iki heceli**”: **186** eylem, **462** ad, **140** niteleyici olmak üzere **788** dolayında (kök gibi, ne kök ne de kök-üstü: *bağ-ır, tir.tir* gibi) birimler de işleme (sonek-lemeye, ikilemeye) katılmıştır.⁴ Her türsel birim sayısı, gerçek türevler sayılarak bulunur.

Selçuklu ile Osmanlı yönetimlerince binyıl engellenip *eğitim, yönetim, yazın* alanlarına sokulmayan Türkçe, tıpkı 1850 Osmanlıcası gibi, Fransızca ayrımlarla betimlenmiştir.⁵ Her dilbilgisi ayrımı, açıklanışı bugün de Türkçe-dışıdır.

B. SONEKLEME: Türetme ile üretilen sözcük sayıları

(6)

Ancak Türkçe Sözlüğe bakılınca türev sayısı değişik çıktı. Tek heceli köklerle: **SU:** su, sucu, sucul, suculuk, sudan, sula-, sulak, sulaklık, sula-, sulama, / sulamaç, sulamak, sulan-, sulanma, sulanmak, sulandır-, sulandırma, sulandırmak, sulandırıcı, sulandırıl-, / sulandırılma, sulandırılmak, sulat-, sulatma, sulatmak, sulu, suluk, sululuk, susa-, susama, / susamak, susat-, susatma, susatmak, susayış, susuz, susuzluk, suvar-, suvarma, suvarmak, suvat,**41.EV:** evce, evcek, evci, evcik, evcil, evcilik, evcilleş-, evcilleşebil-, evcilleşebilir, / evcilleşme, evcilleşmek, evcilleştir- evcilleştirme, evcilleş-tirmek, evcilleştiril-, evcilleştirilme, evcilleştirilmek, evcimen, evcimenleşme, / evcimenleşmek, evcimenlik, evdeci, evdeş, ever-everme, evermek, evlen-, evlenme, evlenmek, / evlendir-, evlendirme, evlendirnek, evleniş, evlensek, evli, evlik, evlilik, evsel, evsemek, / evsiz,**41. BAŞ:** başak, başakçı, başakçık, başakla, başaklama, başaklamak, başaklanma, başaklanmak, başaklı, / başar, başarı, başarılı, başarısız, başarılıma, başarılımak, başarısızlık, başarma, başarmak, başat, / başatlık, başçı, başçık, başkan, başkanlık, başla-, başlama, başlamak, başlangıç, başlanılma, / başlanılmak, başlanmak, başlat-, başlatıcı, başlatıl-, başlatılma, başlatılmak, başlatım, başlatma, başlatmak, /başlayıcı, başlayış, başlı, başlıca, başlık, başlıklı, başlıksız, başlı, başsız, başsızlık, / baştan,**51. Toplam 133 / 3 = AD** ortalaması sözcük başına **44 türev**.

İki heceli “**yansıma hece + türetme eki**” yapıli ad kökleriyle: **AD** örnekleri: **çapa**, çapacı, çapacılık, çapala-, çapalama, çapalamak, çapalayabil-, çapalanış, çapalanma, çapalanmak, çapalatma, çapalanmak, çapalanabil-, çapalayabilme, çapalayabilmek, çapalanabilir, çapalayabilirlik, çapalayış, çapalı,**19;firça:** firçacı, firçacılık, firçala-, firçalama, firçalamak, firçalan-, firçalanma, firçalanmak, firçalat-, firçalatma, firçalatmak, firçalayış, firçalı, firçalık, firçamsı,**16;tüfek:** tüfekçi, tüfekçilik, tüfeklik,**3. Toplam 38 / 3 = Ortalama12 türev**.

2b. O durumda (i) tek-heceli ad kökleriyle toplam 924 x 44 = 40.656türev. (ii) “Yansıma hece+ek” biçimli 462 iki-heceli ad x 12 = 5.544. Toplam olası ad türevleri: 46.200.

3. NİTELEYİCİ’ler ile:

“Niteleyici kökler + ad, eylem kökünden niteleyici (sıfat/zarf) 924 niteleyici birimden türevler: **BOŞ:** boşal-, boşalım, boşalma, boşalmak, boşalt, boşaltaç, boşaltılma, boşaltılmak, boşaltım, / boşaltma, boşalmak, boşa-, boşama, boşa-mak, boşan-, boşanma, boşanmak, boşandır-, boşandırma, / boşandırmak, boşanmış, boşla-, boşlama, boşlamak, boşluk, boşluklu, boşta, boşuna,**29. ÖN:** önce, öncelik, önceci, öncelik, önceden, önceki, öncel, öncele-, önceleme, öncelemek, öncelen-, öncelenme, öncelen-mek, önceleri, öncelik, öncelikle, öncelikli, öncesiz, öncesizlik, öncül, öncülük, öndelik, önder, önderlik, önel, öner-, öneri, öneril-, öne-rilme, önerilmek, öneriş, önerme, önermek, öneriti, önle-, önleç, önlem, önleme, önlemek, önlemlı, önlemsiz, önleniş, önlen-, önlenme, önlenmek, önleyici, önleyiş, önleyicilik, önlük, önlüklük, önsel, önsellik,**53. AK:** akça, akçıl, akçılın-, akçillaş-, akçılınma, akçılınmak, akçillaşma, akçillaşmak, akçillik, akla-, aklama, aklamak, aklan-, aklanma, aklanmak, aklaş-, aklaşma, aklaşmak, akli, aklik, akşın,**21. 103/3= Tek heceli NİTELEYİCİ köklerden türev ortalaması 34.**

İki heceli “**yansıma hece+ek**” yapıli niteleyici türevler ise onun yarısı dolayında: **NİTELEYİCİ ‘çıplak’:** çıplaklaşma, çıplaklaşmak, çıplaklık, çıplanma, çıplanmak, çıplatma, çıplatmak, **10; ‘sıcak’:** sıcakça, sıcaklama, sıcaklamak, sıcaklaşma, sıcaklaşmak, sıcaklaştırma, sıcaklaştırmak, sıcaklık,**12; ‘küçük’:** küçükçe, küçükleşme, küçükleşmek, küçüklü, küçüklük, küçükseme, küçüksemek, küçülme, küçülme, küçültme, küçültmek, küçülüş, küçümen, küçümencik, küçümseme, küçümsek, küçümsen-me, küçümsenmek, küçümseyiş, küçürek, **27. Toplam 49 / 3 = ortalama 16 türev oluşabiliyor.**

3a. “Türkçe Sözlük” içindeki türev ortalamasıyla: 924 tek heceli kökten x 34 = 31.416 türev.+ 3b. “Yansıma hece+ek” biçimli iki heceli niteleyici sözcüklerle: 140 x 16 = 2.240 türev.Niteleyici köklerle olası türev sayısı toplamı :33.656.

4. YANSIMA sözcükler:

Zülfikar (1995) içinde Derleme Sözlüğü ile öteki kaynaklardan derlenen dokuzbin dolayında yansıma tabanlı sözcük geçer. “Yansımalar, ikilemeler sözcük değildir” harf-çatma kuralıyla Osmanlı yazı-dili sözlüğü dışında bırakılmış, yansımalar yazılı metin-dışı kalmıştır. Halkın ortak sözlü dilinde **550dolayında**, türetmeye girebilen yansımabulunur. Genelde: “*tık et->tıkır,tıkırda, tıkırtı, tıkırda-t- tıkır-dayan*” gibi beş= **5 türev üretilebilir**. “*Tık.tık, tıkır.tıkır, tıkır da tıkır, tıkır mı tıkır, ...*” gibi “ikileme-ler”, ilgili yazıda yoruma katılmıştır. Olası sözcüksel birim sayısı: $5 \times 550 = \underline{2.750}$ dolayındadır.

5. Arapça “ilgili” anlamlı niteleyici türeten “**nispet-i**”si ile Osmanlıcaya giren bütün adların dışlanması önlemek için, onun Türkçe karşılığı /-sal/ eki dışlanır. Kökeninin Fransızca olduğu, “*kumsal, uysal*” dışında türev bulunmadığı belirtilir. Oysa, “**AD +sÂl ekli**”, adı “**ilgili (çevre-sel), taban özelliğini taşıyan(bilim -sel)**” anlamlı niteleyici olası türevleri: “ad + -sÂl” = **46.200**’dür. Onlara niteleyici “*ıçgüdüsel*” gibi **bileşik-sözcükler**, **terimler** de eklenebilir.

6. İlgeçli niteleyiciler.

6a. Batı dilleri, örneğin İngilizce (*of, in, for* gibi) tek-heceli birimlerin tersine, Türkçe ilgeçler iki-hecelidir. “**Ad +ilgeç**” >tür değişimi ile “**niteleyici**” birim üretir: **kar + gibi beyaz > kar gibi (= beyaz)**. **Adlar:** *Buz gibi ev, iş-e göre adam, oğlu için ev, akşam-a değin, son-a doğru, içki-den başka, dün-den beri, yol-danöte, ders-ten önce, on-dan sonra, sen-den yana, işsizlik-ten dolayı, ...* (+ad kökü+eylemden ad=) **12** dolayında **ilgeç** bulunur.Ekler gibi sona katılan ilgeç adı niteleyiciye dönüştürür. **İşlem tür değiştirdiği için sözlükseldir! (2b)** bölümündetotlam **46.200**ad üretildiğine göre, **25.000** ad alınıp **12 tür** (ad+ilgeç) türü ile çarpılırsa: **300.000** olası **ilgeçli niteleyici** üretim gücüllüğü bulunduğuna anlaşılar.

6b. Ayrıca Türkçe ilgeçler yüklemi de bir niteleyiciye dönüştürür: *gider gibi* (yaptı), *görmüş gibi* (anlattı), **(1a/b)** bölümünde **15.708** eylem **biçimlendiğine göre**, “*çeker/çekinir, ... gibi*” türünden en az **(15.708) / 18.870 x 5 = 94.350** edimsel-niteleyici üretilebilir.

SONUÇ. Yalnızca Türkçe tek-heceli **kök**, iki-heceli “**yansıma hece + türetme eki**” birimlerine uygulanacak sonekleme ile olası en az: **285.992**Türkçe **türemiş sözcük** üretilebilir.⁶

¹Demircan, Ö.: (i)“YAŞAR KEMAL kaç sözcükle yazdı?” Çağdaş Türk Dili, Mayıs 2021, s. 132-139; (ii) -“Türkçede ‘eylemi ad ile niteleme’, ‘adı eylemleme’, ÇTD, Temmuz 2021;.(iii) –“**Eylem-kökleriyle sözlüksel-birimlemeler**(Türkçedeki sözlüksel matematik 1)”, ÇTD Aralık 2021/ÇTD Ocak 2022: 600-607; (iv) – “**YaşarKemal sözlüğü**”, Yeniden Türk Dili Derg, Temmuz-Ağustos 2022: 3-7.

²Ne yazık ki, Fransızcada olmadığı için, Türkçe eylem tamlamaları; Arapça harflerle yazılamadığı için yansımalar, ikilemeler; Arapça Farsça “nispet-i”li sözcük aktarımı için Türkçe “-sÂl” ekli türevler Osmanlı yazı dili diline sokulmamıştır. Türkçe sözcüklerin sözlüklere yazılması ise 1900 dolayında başlar.

³Yazılamayıp doğru okunamayan *yansıma, ikilemeler* “sözcük değildir”, *ikileme* “kelime tekrarı” sayılarak, addan niteleyici türeten Türkçe “-sÂl” eki, “nispet-i’si” ile alınan Arapça sözcükler aktarılsın diye, Fransızca kaynaklı olduğu açıklanıp yasaklanır. Oysa,Fransızca’da öyle bir ek yoktur. Ancak Anglo-ABD hatırına “**Viktor Hugo**”nun şiirlerinde 40bin sözcük kullanmasına karşın, Türkçenin en üretken yazarı **Yaşar Kemal**’in, romanlarını topu topu 3500 sözcük ile yazdığı ileri sürülür! Ne var ki, ne saydıklarını bilmeyen o kişilere, (eğer gerçekten saymışlarsa) Türkçe sözlüksel varıllığın yalnızca “**milyonda-üç**”üne dayanarak **Yaşar Kemal** romanlarında sözcük saydıklarını anımsatmak zorunludur!!!

⁴ Türetme ekleri dizininde ilk türevde, aşağı-yukarı: **eyleme + 64 ek, ada + 56 ek, niteleyici: sıfata +22 ek, zarfa** çoğunlukla ikileme ile türetildiği için yalnızca **3 ek** katıldığı anlaşıyor.

⁵ Bk. N. Ataç, 1938: “Gramer”. H. Â. Yücel, 1941 (Banguoğlu T: Türkçe Dilbilgisi).

⁶TDK Türkçe Sözlük (2011, s.xx1) içinde “77.005 madde başı, 15.287 madde içi olmak üzere 92.292 söz bulunmaktadır”

BİR DEVRİMCİNİN YETİŞMESİ-2

Dr. OKAN BABA

Mustafa Kemal,Hareket Ordusundaki görevi bitince, Selanik'e görevinin başınadöner, bundan sonra kurmay subay olarak, çeşitli görevlerde bulunmuştur. Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırmak için gelen Alman Eğitim Gurubu başkanıMareşal Fon der Goltz, Makedonya'da bir inceleme ve tatbikat gezisine çıkmaya hazırlanır .Bizim üst komutanlar hiçbir hazırlık yapmazlar.Maraşalı beklerler. MustafaKemal Selanik'te alay komutanıdır.Alman subaylarının Osmanlı ordusunun yeniden yapılamasını Alman komutanların yapmasına karşıdır.Ancak onların askerlik konusundaki yetkinliklerini yadsımaz.Fakat kendisi bir manevra planı hazırlar.Üst komutanlar bunun Mareşal'a karşı ayıp ve saygısızlık olacağınısöylerler. Mustafa Kemal bunun bir saygısızlık olmadığını, nezaket olduğunu düşünüyordu." Planı sunarım kabul etmezse kullanmaz' 'diyordu. Mareşal planı inceleyince beğendi. Planı uygulamaya koydu. Manevrabaşarılı geçti, Onu yanından ayırmadı. Çünkü Mustafa Kemal planı çok dikkatle ayrıntıları ile yapmıştı. O her zaman çalışmalarında ayrıntılara önem verirdi. Bu nedenle Mareşal onu inceleme boyunca yanından ayırmadı.Bu tatbikat Mustafa Kemal'in ilerlemesinde önemli bir basamak oldu

İttihat ve Terakki Cemiyeti 2.kongresine Bingazi delegesi olarak katılır.Kongre Divanına seçilir.Bazı kaynaklara göre kongre başkanı seçilir.Harp Akademisindenberi askerlerin cemiyetten ayrılıp askerlikle uğraşmalarını, yaşlı komutanların ordudan ayrılmasını ,gerektiğini savunuyordu.Fakat Cemiyet bu konularda ağır davranıyordu.Mustafa Kemal kongrede bir konuşma yapar, görüşünü açıklar. Konuşmanın özeti şudur' 'Ordumensupları cemiyet içinde kaldıkça,hem cemiyet tam Parti olamayacak hem de disiplinli bir ordu olamayacaktır. Orduya dayanan bir cemiyetin millet içinde kök salamayacaktır. Bu nedenle cemiyette kalmak isteyen ordu mensupları, askerlikten istifa suretiyle ordudan çıkarılmalıdır. Ordu mensuplarının bir cemiyete girmelerine engel olmak için kanun çıkarılmalıdır. 'der. Kongre sonunda İttihat terakkiCemiyetinden ayrılır.Asker olarak görevine devameder. Ancak ittihatçılar onu can sıkıcı bir kişi olarakgörüyorlardı.İnandırıcıüslubu, siyasetteki kavrayıcılığı,kendine olan sonsuz güveni nedeniyle tehlikeli muhalif görmeye başladılar.Onu öldürmek için adam görevlendirdiler.Mustafa Kemal bunları önlemiştir.

Bu kongreden sonra Mustafa Kemal cemiyetten ayrılır. Selanik'te , ordunun yenilenmesi için kolordu karargahında çalışırken genel kurmayın emrettiği bir harp oyununun idaresini

kimse üstüne almamıştı. Mustafa Kemal,"ben yaparım" dedi. Bu oyunu başarı ile gerçekleştirdi.Rütbesi Kolağasıydı(Önyüzbaşı).Bu onun kendine güveni, ve yükselme isteğini gösterir.Burakiplerini ürküttü.

O sırada Arnavutluk'ta isyan çıktı. İsyanı bastırmak için Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa komutan olarak atanmıştı. Mahmut şevket paşa kurmay başkanı olarak Mustafa Kemal'iatadıÇünkü Oradaki askeri birlikler dağınık ve düzensizdi. Harbiye Nazırı gelince orda

bulunan subaylar her tarafa emirler vermeye başladı. Mustafa Kemal 'Aceleyle lüzum yok ,durumu bir anlayalım''dedi.Üsküp'te bulunan birliklerin komuta merkezlerini aradı.Komutanlar, hangi kuvvetlerinin nerde olduğunu bilmiyorlardı. Yapılan görüşmelerden sonra Mustafa Kemal, Mahmut Şevket Paşaya:

-Durunu görüyorsunuz. Eğer uygun görürseniz, Selanik'ten bazı arkadaşları getirmeğe.

Mahmut Şevket Paşa izin verdi. Kendi ekibinden subayları getirdi. Kısa sürede isyan bastırıldı. Bu başarının kutlaması için düzenlenen gecede Alman albay Osmanlı ordusu şerefine kadeh kaldırdı. Ancak Mustafa Kemal ayağa kalkıp :'' Ben bir Türk subayı olarak sınırları ülke sınırları içinde olan Arnavutluk gibi yerlerin dize getirilmesi cinsinden ufak bir hadise şerefine kadeh kaldırılmasını kendime yakıştıramıyorum. Ama zamanı gelince Osmanlı değil Türk ordusu Türk milletin bağımsızlığını koruyacaktır. 'dedi.. O, kafasındaki kurmak istediği devletin niteliğini belirtmişti sonraki devrimlerini milliyetçilik üzerine kurmuştu. Mustafa Kemal, Osmanlı Ordusunun Almanlar tarafından eğitime karşıydı. Çünkü ilerde Almanların uydusu olacağını düşünüyordu.

O yılın sonbaharında Mustafa Kemal Fransız Ordusunun Picardie'deki manevralarını görmek için gidecek olan Türk heyetine seçilir. İlk kez bir modern Batı ordusunun manevralarını dikkatle izler. Bir kurmay olarak kendi kendine durum değerlendirir. Fakat Fransızcası iyi olmadığı için pek konuşmaz. Bir gün harita başında plan tartışılırken, yeni bir plan teklif eder. Subaylar biraz da üstten bakarak onun teklifini kabul etmezler ve manevra başarısız olur.. Ertesi gün manevraları yöneten komutanlardan biri :''sizin görüşünüz ,herkesinkinden doğruymuş. Ama neden başınıza şu gülünç fesleri giyiyorsunuz. Onları taktığınız sürece de size gereken önemi vermeyeceklerdir. 'der. Mustafa Kemal ,subayın övgülerine sevinmiş fakat fesle ilgili sözlerine üzülüyordu. Çünkü koca imparatorluk nerelere düşmüştü.

Mustafa Kemal, 38. alay komutanlığına atadılar. Bu görev rütbesine göre üst görevdir. Çünkü önyüzbaşdır. Bu askerler arasında şaşkınlık yaratır. Taburlarda binbaşlar vardır. Mustafa Kemal alayı teslim almaya geldiği gün ,alaya bağlı birlikler, tek mil duruşuna geçmişlerdi. Mustafa Kemal :

-Merhaba asker

Diye selamladı. Eskiden ''selamünaleyküm'' diye selamlarlardı. Bu askerlikte yaptığı bir yenilikti.. Bu selam tarzı orduda yerleşti. O alayını bir sisteme oturttu. Talim ve Tatbikatları ona göre yapar. Bu eğitim gören askerler kendi istekleri ile onun talim ve tatbikatlarına katılırlar. Bu dönemde yabancı dillerden takım talimi tabur talimi ile ilgili kitaplar çevirirdi. Bunlar basılarak bütün birliklere dağıtıldı. Fali Rıfkı bu alaya tayin edilmesinin onun meslek yaşamında önemli olduğunu söylüyor. Mustafa Kemal artık bütün orduda tanınmıştı. İttihatçılar ona kendi gücünün üzerinde görevler veriyorlardı. Mustafa Kemal'in bu çalışmaları onun başarılı bir asker olduğunu kanıtladı. Fakat ittihat ve terakkinin yaptıklarının yanlış ve yetersiz olduğunu sert bir dille eleştiriyordu.. İttihatçılar, yalnız meşrutiyeti ilan

(10)

ettirdiler. Kendileri iktidara geldile.Fakat partileşemediler. O,bir devrim yapmak istiyordu.Kendisi buna inanmıştı. Selanik gazinolarında arkadaşlarıyla toplandıklarıakşamlar, bütün konu yapılacak işlerdi. Yanındaki bütün arkadaşları da kendilerini bir kurtarıcı olarak görüyorlardı .Mustafa Kemal neşeli olduğu bir akşam yarı şaka yarı ciddi.Arkadaşlarına görevlerdağıttı

-Tevfik Rüştü'yü hariciye vekili yapacağım

-Nuri'yi vali ve yakomutan atayacağım

-Salih seni kendime yaver yapacağım,

-Fethi'yi büyük elçi yapacağım,

Diyordu.Nuri(Conker) :,

-Sen ne olacaksın?

Mustafa Kemal

-Ben sizi bu yerlere atamaya yetkili adam.

Nuri :

-Demek sana Mustafa Kemal Sultan diyeceğiz.

Diye takıldı. Fakat Harbiye yıllarından beri düşündüğü,Şam'da düşüncesini gerçekleştirmek için "Vatan ve Hürriyet Cemiyetini" kurdu. Fakat ittihat ve Terakki ondan habersiz Selanik şubesini içine alması ile onun da cemiyete üyesi yaptı. Ancak ittihatçılar hep ötelenmesi, onun düşüncesindeki yönetimin gerçekleşmesine engel oldu. Başka bir akşam yine aynı konular konuşulurkenzaman İran'da yapılan yenilikleri,diger devletlerin bağımsızlığı üzerinde konuşuluyordu. İçlerinden biri:

Bizde niye böyle adam olmasın?dedi .Arkadaşlarından biri

Mesela kim ola bilir?

Diğer bir subay:

-Binbaşı Cemal gibi, deyince

Tartışma büyür. Ali Fethi Mustafa Kemale'' Ne düşündüğünü biliyorum. Neden ben

böyle bir adam olayayım ''diyorsun.Mustafa Kemal yüksek bir sesle:

-Evetöyle düşünüyorum. Bu adam neden Mustafa Kemal olmasın. Aramızdan

böyle bir adam çıkmasın mesela sen veya Ali Fuat?Evet Bu adam Mustafa Kemal niye olmasın?

Binbaşı Cemal(Cemal paşa) İttihat ve Terakkinin üç kişisinden biridir. Kendisini çok beğendiği gibi gençler üzerinde etkilidir.Mustafa Kemal bir gün Binbaşı Cemalle konuşurken''Büyük adam olmak demek, Kimseyi aldatmayan, gerçek ideallere hizmet eden, hiçbir sapma

göstermeden amacınagiden adam demektir. Herkes onun karşısında olabilir. Onu çizdiği yoldan saptırmayaçalışabilirler kesinlikle dayanmalı ve engelleri aşmalıdır.Kendine büyük adam demeyecek, tam tersine kendisi küçük bir hiç olduğunu söylediVe sana büyük adam dedikleri zaman onlara gülüp geçeceksin. 'der.Bu konuşmala,Mustafa Kemal'in iç dünyasını bize verir.Yaptığı mücadeleleri, ona karşı yapılan haksızlıkları ince bir mizahla anlatır.İttihat ve TerakkiCemiyeti ,Mustafa Kemal'in eleştirilerinden kurtulma ve kontrol altında tutmak içi ordu müfettişi onu İstanbul'da Genel Kurmay Başkanlığında görevlendirdi.(13 Eylül1911)

Avrupa devletleri Osmanlı Devletini zayıf düşmesi üzerine onun zenginlikleri aralarında topraklarını paylaşmak istiyordu.Uzun zaman bu düşüncede olan Batılı emperyalistler aralarında anlaşmışlardı .Önce Fransızlar Tunus'u işgal etmişlerdi. İngilizler Mısırı işgal etmişlerdi.Trablus'ta bir askeri birlik vardı.Buralar yerli şeyhlerin elinde idi. Bunu daha önce burada bulunan Mustafa Kemal, durumu biliyordu. İtalyanlar, 28 Eylül 1911'deTrablus'a saldırdı.4 Ekimde Tobruk, 13Ekimde Derne, 18 Ekimde Humus,2o Ekimde Bingazi'yi işgal ettiler. Deniz sahilindeki tepelere yerleştiler. Trablusgarp 'a büyük bir kuvvet çıkardılar.Osmanlılar İtalyanlara karşı bir savaş açacak durumda değildi. Çünkü Trablus'a doğrudan giden bir yol yoktu.Mısır İngilizlerin elindeydi, Ak Deniz'i İtalyanlar kontrol ediyordu. Onun için buraya ordu göndermek olanaksızdı.Bundan dolayı Osmanlı Devleti genç subayları Trablus'a gönderip halkıörgütleyerek,Trablus'u savunmak istiyordu.Mustafa Kemal ilk Trablus'a gittiği zaman Osmanlı Devletinin buralarda etkisinin olmadığını, bu nedenle Yapılacak hareketinbir yarar getirmeyeceğini düşünüyordu. Fakat Enver Bey buralarıKurtarıp gerekirse,bir devlet kurmayı hayal ediyordu.Hemen bazı arkadaşları ile yola çıktı. .Birgün Rauf Bey Mustafa Kemale''Afrika'ya gidip İtalyanlarla savaşmak faydasızdı .Bir başarı umuyor muydunuz'' Diye sorunca Mustafa Kemal ''Hayır...Fakat Enver ve arkadaşları gittiler.Halk,gitmeyenleri vatanseverlik vazifesini yapmamış sayacaktı.Sizin kahramanlığınız lafta diyecek deçoktu. 'demiştir.

Mustafa Kemal , önce Mısıra gitti. Mısır Hidir'i Abbas Hilmi Paşa ile görüştü. İstanbul'dan subay ve para istedi.Giderken yanında eski arkadaşı Ömer Naci vardı. Bunlar dışarda tanınmamak için Arap kıyafeti ile geziyorlardı. Mısırdan çöle giden son istasyona ulaşınca oradan çöle kadar hayvanlarla zorlu bir yolculuk yaptılar. Mustafa Kemal yolda hastalandı..Tedavisi yapıldıktan sonra Tobruk'a gitti. Burada bir Türk karargâhıvardı. OrduKomutanı Ethem paşanın kurmaylığını üstlendi. Önce siperleri at üstünde denetledi. Sonra kabile reislerini ve şeyhleri toplantıya çağırdı ,bir konuşma yaptı. Bunların yanındaki insanlar dağınık bir kalabalıktı. Tüfekleri eski, bir çoğunun elinde sopa vardı. Bunlar, savaşa da pek yanaşmıyorlardı. Mustafa Kemal, hepsinin önderi olan şeyh Mebre'yi huzuruna getirtti. Önce buraya Müslüman halkı kafir'lerden kurtarmaya geldiklerini anlattı. Mustafa Kemal Tobruk'un doğusunda düşmanın savunma güçleri zayıf olduğunu saptadı. Gece oraya saldırmalarını istedi. Şeyh bu işe yanaşmadı.'' Sopadan başka bir silahım yok'' dedi. Mustafa Kemal sonra cebinden bir defter çıkardı, okurmuş gibi yaptı. Şeyhe döndü ''Senin kim olduğunu şimdi anladım şeyh Mebre, Mısırdayken senden bana bahsetmişledir. İtalyanların hesabın çalışan belli başlı casuslarından biriymişsin, ben buraya İtalyanları değil ülkesi uğruna dövüşmeye hazır olan Araplarla görüşmeye geldim. Daha fazla Konuşmakta fayda yok. Ben daha hazırlıklı ve daha iyi donatılmış olan öteki kabileleri desteklerim. ''dedi. Bu konuşma etkili oldu. Ertesi sabah şeyh öbür kabilelere gerek duymadan kendi kabilesiyle saldıracağını bildirdi. Mustafa Kemal onlara tüfek dağıttı. Önderlerine tüfeklerin nasıl Kullanılacağını öğretti. Sabaha karşı Saldırı başladı İtalyanlar geri çekilmek zorunda kaldılar. Burada İtalyanlar büyük zayıat verdiler. Bunun üzerine deniz topçusundan yardım istedi. Trablus'ta kazanılan zafer budur. Mustafa Kemal deniz topçusuyla desteklenen Bir yerin alınması güç

olduğunu gördü. Enver Bey bir hareket düzenledi fakat başarısız oldu. Bu savaşın kazanılmasında Mustafa Kemal' in ikna edici gücü ve askerlikle ilgili bilgisi önemli rol oynadı. Bu savaştan sonra Mustafa Kemal Binbaşılığa, Enver Bey, yarbay' lığa yükseldiler.

Bu sıra da Balkan savaşı başlamıştı. Bunları geri çağırdılar. Enver Bey hemen İstanbul'a döndü. Osmanlı Devletinin çeşitli bölgelerinde isyanlar vardı. Osmanlı Devleti Balkanlarda savaş olmayacağına Rusya'dan güvence aldı. Fakat çeşitli bölgelerde yıllarca savaşan askerler Savaşmak istemiyordu. Harbiye Nezareti bir değerlendirme yaparak 120 tabur askeri terhis ettiler. Ancak Rusya Osmanlı'dan ayrılan devletleri Osmanlılara karşı kışkırttı. Ordunun zayıf düşmesini fırsat bilen Karadağ, Bulgarlar, Sırlar, Yunanlılar 13. Ekim 1912'de her taraftan saldırdılar. Yanya, İşkodra, Selanik, Edirne'yi işgal ettiler, Çatalca'ya. Kadar geldiler. Fakat Osmanlı Devleti çeşitli bölgelerden yeni kuvvetler getirdi. İstanbul'u almak için yürümek isteyince büyük bir dirençe karşılaştılar. Bulgarlar çok sayıda zayiat verdi. 3. Aralık 1912'de mütareke teklif ettiler. 13. Aralık 1912'de Osmanlı Devleti ile savaşan devletler arasında barış görüşmeleri başladı. Batılı devletler kendi çıkarları için Londra'da 17 Aralık 1912'de Büyük elçiler arasında bir toplantı yapıldı. Burada bazı kararlar alındı. Fakat bu arada işgalci devletler ganimeti paylaşmada anlaşamadılar, aralarında savaş çıktı. 06, Ocak, 1913' görüşmeler kesildi. Osmanlı devleti Edirne'nin batısındaki toprakları bıraktığını bildirdi. Fakat Bulgarlar Edirne üzerinde duruyorlardı. Mustafa Kemal İstanbul'a geldiği zaman üzüntüsünü şöyle anlatmıştı: 'Nasıl yapabildiniz bunu? O güzelim Selanik'i teslim ettiniz, bu kadar ucuza nasıl satabildiniz?' dedi.

Enver Bey Trablus'tan acele İstanbul'a geldi. Kolordu kurmay başkanı oldu. Harbiye nezareti denizden gelebilecek bir saldırıyı önlemek için Bolayır'da mürettep bir kolordu kuruldu. Fethi Bey bu kolordunun kurmay başkanlığına ve Mustafa Kemal hareket şubesi müdürlüğüne atanır (11-kasım 1912), Osmanlıya karşı savaşan devletler kendi aralarında savaşılmaya başlayınca, İstanbul harekete geçti. Edirne üzerine yürümeye karar verdi. Çatalca ordusu ve Bolayır ordusu hızlı bir hareketle Trakya'ya yürüdü. Türk orduları Bulgarları süpürerek, Edirne'ye girdi. Edirne kurtulmuştu. (20 Temmuz 1913.) Edirne'ye Mustafa Kemal'in komuta ettiği birlikler girdi. Bu sırada Enver Bey atlı bir müfreze ile Edirne'de bayrak salladılar. Fakat İttihat ve Terakki Edirne'nin kurtuluşunu Enver Bey'e mal etti.

Bu davranış Parti sekreterliği yapmış Fethi Beyi ve Mustafa Kemali kızdırmıştı. Onların eleştirilerinden kurtulmak için Talat Paşa Fethi Beye Sofya büyükelçiliğini Mustafa Kemale de Sofya ataşeliğini önerdi. Bunu Doğrulamak için Cemal paşaya gittiler. Cemal Paşa Bunu doğrulayarak orada durumun önemli olduğunu anlattı. Ancak ikisi de Bunun bir sürgün olduğunu biliyorlardı. Falih Rıfkı Atay: 'Gitmeyip de ne yapacaklardı?' der. Öneriyi kabul ettiler. Ali Fethi Büyük elçi olarak önceden Sofya'ya gitti. Mustafa Kemal ,Sofya'ya sonra gitti. Sofya'daki ilk günlerini bir Mektubunda şöyle anlatır: *"Sofya'da kış soğuk. Bu mevsimde başlıca eğlence elçilikte geçirilen geceler iş arkadaşlarıyla oyalanma ya da iskambil oyunları. Bunlar beni hiçeğlendirmiyor. İlk günler geçtikten sonra, Fethi Bey'den ayrılmıyordu. Böylece yeni bir çevre ediniyordu. Bulgaristan'daki Türklerle ilgilendi. Onların ulusal bilincini uyandırmaya çalışıyordu. Bulgaristan Meclisinde Türk temsilcisi olan Şakir Zümre ile tanıştı. Şakir Zümre Fevzi Çakmağın akrabasıydı. Türklerin meclisteki 17 temsilcilerinden biriydi. Onunla dost oldu Onunla birlikte Bulgarları, tanımaya çalıştı. Onlarla dostluk kurdu. Ataşelik görevini yaparken Türkiye'deki olayları izliyordu. Bütün düşüncesi ülkesinin kurtulmasıydı. Bir gün Korin'e yazdığı bir mektup' ta: "Benim ihtiraslarım hem de büyük ihtiraslarım var; fakat ben bu ihtiraslarımın gerçekleşmesinin, vatanıma büyük faydaları dokunaca;, bana da yeterlikle yapabileceğim bu görevi, canlı, iç rahatlığı verecek büyük fikri başarmakta arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur.*

Onu çok genç yaşımda edindim ve son nefesime kadar ona bağlı kalacağım.” ‘Bu bir duygu fırtınasıydı. Birçok haksızlığa uğramış, yetenekli bir ülkücü adamın derin duygularıydı. Mustafa Kemal Sofya’da 16 şubat 1913’de yarbaylığa yükseldi.

Mustafa Kemal, Sofya’ya gitmeden orduyu gençleştirme ve orduyu düzenlemesi için Almanya’dan askeri uzmanlar getirilmişti. Türkiye’de görev yaptıkları gibi Osmanlı Devletini kendi yanlarında tutmak istiyorlardı. Mustafa Kemal Almanların bu yenileşmeyi yapmasını istemiyordu. Fakat bu uzmanların etkisiyle bazı subaylar Alman ordusun hayrandılar. Enver Paşa, da Almancıdır. Sırlı bir gencin Macaristan-Avusturya veliahdını öldürdürmesi üzerine 28.Temuz 1914 te Avusturya Sırbistan’a savaş açtı. Osmanlı Devleti yansızlığını duyurdu. Böylece Birinci Dünya savaşı başladı. Almanya Rusya’ya savaş açtı. Enver Paşa Rusya’ya karşı Almanlarla gizli bir bağlaşma yaptı.(2Ağustos 1914) Ancak bu gizli bağlaşma duyuldu. Bunun üzerine Fransa ,Rusya,İngiltere,Osmanlı Devletine(5 Kasım 1914) savaş açtılar. 11 Kasım 1914) te de Osmanlı Devleti bu devletlere karşı savaş açtı. Mustafa Kemal, Fethi Beyden bunları uyarmasını istedi. Kendisi de bu konuda bir rapor gönderdi. Mustafa Kemal’e göre: Almanya’nın bu savaşı kazanması zordu .Osmanlı devletinin savaşa girmesinin parçalanmasına neden olacağını .. yazdığı mektupta Almanların savaş durumunu değerlendirir. *’Hangi tarafın galip geleceğine dair olan fikri kanaatimi söylemek istemem . Nazik ve mühim bir devre içinde bulunduğumuza şüphe yoktur...Fakat Rus ordusu doğuya çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp ezmek mümkün olmazsa ve diğer taraftan Fransız ordusu mukavemet için yardım istemeye bir mecbur olursa, bu defa yine doğuda Ruslara karşı bir kuvveti bırakıp batıya mı dönecek? Ve böyle mekik gibi bir doğuya bir batıya gide gele Alman ordusunun hali ne olur?’*

Falih Rıfkı’ya şunları anlatır: *’Devletin Karadeniz’de hala bugün bile nasıl olduğunu öğrenemediğim bir olay üzerine harbe girilmiş olmasından şikâyetçiydim. Buşikâyetlerim O vakit ne kadar manasız sayılmıştı. Bütün memleketin bence açık bir felakete atılmış olduğunu Gördükten ve bütün Türk ordusunun bu felaketi her ne pahasına olursa olsun önlemek için kan dökmeğe hazırlanmasından başka çare kalmadığını anladıktan sonra benim Sofya’da Kordiplomatik içinde rahat yaşamamın imkanı olabilir mi?’*

Mustafa Kemal, orduda görev almak için Başkumandan ’lık Vekilliğine başvurur “Rütbesine uygun bir görev ister. Başkumandan’ lık yanıt verir: *“Sizin için orduda daima bir görev vardır Fakat Sofya ataşemiterliğinde kalmanız çok önemli sayıldığı için sizi orada tutuyoruz.”* Bu yanıt üzerine Mustafa Kemal kararlı bir şekilde *“Vatanın savunması ile ilgili fiili görevden daha önemli görev olmaz. Arkadaşlarım savaş meydanlarında ateş hatlarında bulunurken ben Sofya’da ataşemiliterlik yapamam. Eğer birinci sınıf subay olmak değerinde değilsem, inancınız bu ise lütfen açıklayınız.”* Bu yazıya uzun süre yanıt gelmez Mustafa Kemal tedirgindir, eşyalarını toplar elçiliğe getirir. Bir de küçük bavul hazırlar. Eğer görev verilmezse her hangi bir cephede savaşa katılmaya karar verir. Mustafa Kemal ,atama emirini nasıl aldığını şöyle anlatır :*“Artık evi de bırakmak üzere iken ‘ İsmail Hakkı’ imzalı bir telgraf aldım. İmzanın üstünde “Harbiye Nazırı Vekili” Yazılı idi.”* Ondokuzuncu tümen kumandanlığına tayin buyruldunuz”. Hemen İstanbul’a hareket ediniz” **Fethi Bey bu telgrafın gelmesi üzerine Mustafa Kemale: Kemal istediğin oldu. Senin, sana gösterilen işlerde başarılar kazanacağına Her zaman eminim. Ama senin her zaman dediğin gibi unutma ki asıl yapılacak işler daha ilerdedir.**

SEY (ALUMEN)

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Halk dilimizde yaygın olarak Arapça “şeb”den bozma şap anlamında, daha çok “seğ” biçiminde kullanılan sey sözünün (Derl) kökeni konusunda bilgi edinemedik. Sözcüğün “sev” biçiminde de kullanılması, halk dilimizde Arapça şebden bozma olduğu olduğu açıkça anlaşılan şap anlamında “şev” sözünün de bulunması şaptan ya da şebden bozma olabileceğini düşündürmektedir. Ancak sey sözünün Antalya ile Ödemiş’te “killi taş” anlamında da kullanılması “şap taşı” anlamında oluşup, sonradan şap anlamı yüklenen bir veri olduğunu düşündürmektedir. Bu da yassı taş anlamına gelen Türkçe “say” (Ülker 2020) sözünden bozma olabileceğini düşündürmektedir. Sözcüğün “sa”, “sağ” biçimlerinde de kullanılması bu olasılığı arkalamaktadır. Öte yandan halk dilimizdeki “seğel-, segele kal- (I): 1) düş-. 2) bayıl-. 3) alık dur-; seğel- (II): ses kısıl-; seğelt-: bayıl-, soluğunu kes-“ anlamındaki eylem gövdelerinin de bu sözle karşılaştırılması gerektiği kanısındayız. Buralardaki anlamlar “şap gibi don-, şap gibi kal-“ deyimleriyle bağdaşmaktadır.

Sey sözü Azerbaycan genel diliyle (Altaylı 2018) Kars ağzında (Derl) “zey” biçiminde kullanılmaktadır. Farsçada zaç (vitriolum) anlamına gelen “zâğ” sözü şap anlamında da kullanılmaktadır (Steingass 1947). “Zâğ” (Steingass 1947), “zâk” (Steingass 1947), “zek” (Burhân) ise yalnızca zaç anlamındadır. Bu sözün Azerbaycan Türkçesinde “zağ” biçiminde her iki anlamda kullanılması (Altaylı 2018) seyle karşılaştırılmasını gerektirmektedir. Arapça ile Osmanlıcada zaç anlamına gelen “zac” sözünün kökeninin Farsça “zâğ”a dayandığı konusunda kaynaklar görüş birliği içerisindedir (Nişanyan 2018). Genel kanı sözcüğün Arapçada zac biçimine dönüştüğü, oradan Osmanlıcaya geçtiği yolundadır (Nişanyan 2018). Karaağaç (2008) ise Bedrettin Aytaç (1994) ile Muhammed bin Cenap’a (1966) dayanarak sözcüğün Türkçeden Arapçaya geçtiğini ileri sürmüştür. Altaylı (2018), Azerbaycan Türkçesinde zaç anlamına gelen zağı Arapça, şap anlamına geleniniyse Farsça bir alıntı olarak değerlendirmiş, zeyi zağla birleştirmemiştir. Halîmî (15. yy) zacı Farsça “zâk”ın Arapçalaştırılmış biçimi olarak değerlendirirken, Nimetullah (16. yy) Farsça zacın Arapçasının zâk olduğunu yazmıştır. Altaylı’nın (2018) zaç anlamındaki zağı Arapça bir alıntı olarak değerlendirmesinin Nimetullah’ın verdiği bilgiye dayalı olduğu anlaşılmaktadır. Altaylı’ya göre Farsçadan bozma olan zağla Anadolu’da kullanılan sa, sağ biçimleri arasındaki ses yakınlığını düşündürücü buluyoruz. Kırşehir’den nişadıra benzer bir öge anlamında derlenen “zaa” (Derl) ikisiyle de birleştirilebilir. Zaç saydam bir tuzdur. Bu yüzden Latince de camcık anlamına gelen vitriolum adıyla anılmaktadır. Bunu da sırçacık biçiminde özleştirdik (1986). Saydam sözünün kökü olan say sözüyle Farsça zâğ arasındaki yakınlığı ayrıca düşündürücü buluyoruz. Kanımızca Türkçe say, Farsça zâğ, Arapça zac arasındaki bağntılar konunun uzmanlarınca kapsamlı bir biçimde araştırılmalıdır.

Farsçada zaç anlamına gelen zâğla Türkçede kılıcın üzerinde, bilenerak giderilmesi gereken, incecik çelik parçalarını tanımlayan zağ arasındaki yakınlık da düşündürücüdür. Kılağı da denen zağ Altaylı (2018), Räsänen (1969) ile Şemsettin Sami’ye (Fraşerî 2010) göre

cila; Redhouse’a (1999) göre keskin kılıç ağzı (keenedge), kılıç ağzı keskinliği (keenness of an edge) anlamlarındadır. Türkçe sözlükteki (Ağakay 2011, Özel 2018) anlamı, kristal sülfat da denen, zaç anlamındaki Farsça zâğla, Kamus’taki (Fraşerî 2010) anlamı cila anlamındaki Türkçe sayla (Ülker 2020) karşılaştırılabilir. Kökleşik sözlükler, Räsänen (1969) ile tarama sözlüğünün Türkçe dışında bir kökene bağlamadıkları bu söz, Eyuboğlu’na (1991) göre “ok yayının giriş yerinde olan sargı” anlamına gelen Farsça zağdan bozmadır. Burhân-ı katı’dazâğın bu anlamı bir yandan Farsça “hulle”nin Türkçe karşılığı, öte yandan Farsça “gûşe-i kemân”ın, Türkçede de kullanılan, Farsça eşanlamlısı olarak gösterilmiştir. Steingass’ta (1947) “zâğ-ı kemân” “yayın iç dirseği” (internal bent of a bow), “gûşe-i kemân” “yayın ucunda giriş geçirilen çentik” (thenotchforthe string at the end of a bow) olarak tanımlanmıştır. Halîmî’ye göre zâğ yay köşesi, Nimetullah’a göre gûşe-i kemân anlamındadır. Burhân’da ise hulle başlığı altında gûşe-i kemân yay köşesi anlamında kullanılırken, zâğ başlığı altında yay köşesine sarılan deri anlamında kullanılmıştır. Bu veriler Burhân’dazâğ başlığı altında yapılan gûşe-i kemân tanımının yanlış olduğunu düşündürmektedir. Altaylı (2018), cila anlamındaki zağı zaç anlamına gelen zağdan ayırmış, bunu da Arapça kökenli olarak göstermiştir. Yay zağının köşe, köşe ayağı anlamlarına gelen Sümerce “zag” (Aydın 2013) ile birleştirilebileceği, bu sözün kılıç zağıyla birleştirilmesininse güç olduğu kanısındayız. Kılıç zağı, zaç anlamındaki Farsça zâğla cila anlamındaki Türkçe sayın yanı sıra Redhouse’daki tanımına dayanılarak kenar anlamındaki Sümerce “zag” (Aydın 2013) ile karşılaştırılabilir. Kökleşik sözlüklerimiz (Ağakay 2011, Özel 2018) Kızıldeniz’de bulunan beyaz mercanı tanımlayan şapı alumen anlamındaki şapla birleştirmektedir. Tietze (2016-2020) ise bunun kökeni konusunda bilgi vermemiştir. Bir sıra çeşidini tanımlayan şapsa kökleşik sözlüklerimizde alumen anlamındaki şapla birleştirilmemiş, ancak kökeni konusunda bilgi verilmemiştir. Şemsettin Sami (Fraşerî 2017-2018) bunun Fransızcası olan “chape de voûte”un karşılığını “çimento sıvası” olarak vermiştir. Nişanyan’a (2018) göre bu anlamdaki şap sözü Fransızca “chape”tan bozmadır. Renginın aka çalması dolayısıyla alumen anlamındaki şaptan bozma da olabilir. Nitekim Akalın ile ark. (2015) bu söze batı kaynaklı alıntılar arasında yer vermemişlerdir. Bu söz TÜBA’nın mühendislik terimleri sözlüğüne (Sankur 2019) “şap betonu” biçiminde girmiştir. Türkçesi “döşenek”tir (Saraç 1976, Tuğlacı 1971). Çimento sıvasının çevirisi olan “tozbağlayıcı sıvası” eşanlamlı bir seçenek olabilir. Çimento anlamındaki tozbağlayıcı sözü Okay’ın (1995) önerisidir.

“Şap hastalığı” tinlidirgerliğinde başta sığırlar olmak üzere çeşitli evcil ya da yırtıcı çift parmaklı hayvanların ağızlarında yanarcalar (aft), ayaklarında torbacıklar oluşturup, insanlara da bulaşabilen bir ufacık bçesıvaşkıısı (picornavirus) bulaşının adıdır (Kalkan 2009). “Dabak” (Derl), “şap illeti” (Steuerwald 1983), “şaplama” (Derl), “tabak” (Derl)adlarıyla da anılır. Osmanlıcası “humma-i kulaî”dir (Steuerwald 1983). Latince adları “aphthaeepizooticae” (Duden 1998), “eczemaepizootica” (Dorl 1974) ile “febrisaphthosa”dır(Ülker 1991). “Yanarcal göyök” biçiminde özleştirilmiştir (Ülker 1991). “Yanarca” (Ülker 1986) “aphtha” anlamında türettiğimiz bir sözdür. Afta halk dilinde “ağız eskisi” denmektedir (Derl, Ülker 1986). Aftı “yaşmacık” biçiminde özleştiren İşçil-Elöve (1944-1948) “Bednaraftı”nı“Bednaryaşmacığı”, “Bednaryanıkçığı”, “Bednar ağız eskisi” biçimlerinde

(16)

özleştirmişlerdir. Yanarca karşılığını yanıkçığı düzelterek türettik. Kendisini yanarca oluşumuyla gösteren çöre “aphthosis” denmektedir (Ülker 2009). Bunu da “yanmaca” biçiminde özleştirdik (1986). “Febrisaphthosa”nın çeşitli dillerdeki adlarının çevirisi niteliğindeki karşılıkları olan “ağız-ayak salgın sayrılığı” (Maul-undKlauenseuche), “ayak-ağız sayrılığı” (foot-and-mouthdisease, hoof-and-mouthdisease), “seyleme”, “tinli salgını deri kızışması”, “tinli salgını yanarcalar” eşanlamlı seçenekler oluşturabilir. Kökleşik sözlükler buradaki şap sözünü “alumen” anlamındaki şapla birleştirmektedir. Tietze (2016-2020) ise bu sözü adı geçen sözle birleştirmemiş, kökeni konusunda bilgi vermemiştir. Kurmanççadaalumen anlamına gelen “şeb” sözünden ayrı, bulaşıcı, bulaşıcı sayrılık, yanarcacal göyükcü anlamlarına gelen bir “şewb” niteyiyle adı bulunmaktadır (Karademir 2014). Bu sözün Yusuf Ziyaettin Paşa’nın 1894’te yayımlanan sözlüğünde yer almaması düşündürücüdür. Tietze (2016-2020) halk dilinde bu anlamda kullanılan dabak, tabak sözlerininse kökenini bilmediğini yazmıştır. Derleme sözlüğündeys e “dabak olmak: Hayvan derilerini sepileyen kimse veya hayvanlar şap hastalığına tutulmak” biçiminde açıklanarak, bu sözlerin Arapça “debbag” sözünden bozma oldukları vurgulanmıştır. Bu veriler şap hastalığı, şap illeti, şaplama gibi terimlerin, adı geçen sayrılığın insanlara sayrı hayvanların derilerinin seylene mes i sırasında bulaşmasını tanımladıklarını düşündürmektedir. Bununla birlikte bu sözlerin Kurmanççaşewb ile bağıntısının konunun uzmanlarınca kapsamlı bir biçimde araştırılması gerekmektedir.

Yanarcacal göyüğün Osmanlıcası olan humma-i kulâi(Steuerwald 1983) Latince “febrisaphthosa”nın çevirisidir. “Kula” aftın Arapçasıdır (Redh 1999). Bu söz çeşitli kaynaklarda “kıla” (İşçil-Elöve 1944-1948), “kılâ” (Ahterî 2009),kulâ (Çetin 2020), “küla” (Unat 2004) gibi

değişik biçimlerde yazılmaktadır. Bu, kafla lam arasında vav bulunmaması, sonunda ayın bulunmasına bağlıdır. Arapça olduğu bildirilen bu sözle Ahmet Vefik Paşa’ya (Vefik 2000) göre yanarcacal göyüğü andıran bir davarc sayrılığının adı olan Türkçe “kılav” arasındaki anlam, ses yakınlığını düşündürücü buluyoruz. Räsänen (1969), Redhouse (1999) ile Şemsettin Sami (Fraşerî 2010) bu sözü Türkçe dışında bir kökene bağlamamış, Arapça kulayla birleştirmemişlerdir. Räsänen (1969) Osmanlıcadan Macarcaya geçtiğini, Çağataycada sakağı (ruam), Kazakçada bir davarc sayrılığı anlamına geldiğini yazmıştır.

Kılav, Gümüşhane’den dana anlamında derlenen “kılı” ile de karşılaştırılabilir. Merzifon’dan “ufak tefek, çelimsiz” anlamında derlenen “kılı” derleme sözlüğünde dana anlamındakiyle birleştirilmemiştir. Ufak tefek anlamındaki kılının Türkçe kıl sözüyle Arapça bağıntı “-î”sinden oluşan “kılı”den bozma olabileceğini sanıyoruz. Dana anlamındaki kılının Amasya’daki Azerbaycan göçmenleriyle Kars’tan manda, manda yavrusu anlamlarında derlenen “kal”; çeşitli yörelerimizden boğa, tosun anlamlarında derlenen “kele” sözleriyle karşılaştırılması gerektiği kanısındayız; ancak ufak tefek anlamındaki kılıyla dana anlamındaki kılı arasındaki ses, anlam yakınlığını yine de düşündürücü buluyoruz. Kele sözü Azerbaycan genel dilinde de boğa anlamındadır (Altaylı 2018). Yeni Uygur Türkçesinde “kala” inek anlamındadır (Necip1995). Räsänen (1969) Doğu Türkçesinde inek anlamına

(17)

gelen “kala”yı Türkçe dışında bir kökene bağlamamıştır. Eren (2020) kelenin Şerbak’a göre sürü anlamındaki Farsça “gelle”den bozma olduğunu yazmıştır. Kılavın danalarda değil, davarlarda görülen bir sayrılık olması dolayısıyla bu sözün kılının türevi olduğunu sanmıyoruz.

Gerek yanarca anlamındaki Arapça kula, gerek yanarcal göyüğe benzer davar sayrılığı anlamındaki kılavla keskinlik anlamındaki “kılağı” arasındaki sesle anlam yakınlıklarını da düşündürücü buluyoruz. Räsänen (1969) kılağıyı kılıçla birleştirmiş, Tietze (2016-2020) de ona gönderme yapmıştır. Nişanyan (2018) kılağıyı da kılıcı da kıl- eylem köküne bağlamıştır. Gülensoy (2007) ise ikisini de kıl sözüyle birleştirmiştir. Atalay (1941) da kılağıyı kılla birleştirmiştir. Eyuboğlu (1991) ise kılıcın, kılın da, kıl- eylem kökünün de türevi olabileceğini yazmıştır.

Sey sözü sözlüğümüze “alumen”in karşılığı olarak girmiştir (1986). Alumen, sözlüğümüzde “çift alüminyum içeren bileşiklerin genel adı; şap” biçiminde tanımlanmıştır (2009). Clauson (1972) Divan’da “ak sey” anlamında geçen “ajmuk” sözünün “j” yazacı içermesi dolayısıyla İranca bir alıntı olabileceğini yazmıştır. Räsänen (1969) bu söze “azmuk” biçiminde sey anlamında yer vermiştir. Bu sözü sözlüğümüze “azmık” biçiminde seyin eşanlamlısı olarak aldık (1986). Sözlüğümüzde seyin özünü oluşturan katıt olan “alumin(i)um”un adı “seyözü” biçiminde özleştirilmiştir (1986).

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 11. bası. TDK. Ankara, 2011.

Ahterî Mustafa Efendi. Ahterî-i kebir. Haz. Kırkkılıç HA, Sancak Y. TDK. Ankara, 2009.

Akalın ŞH, Toparlı R, Gülsevin G, Öner M, Boz E, User HŞ, Öztekten Ö, Ay Ö, Kaya MY. Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğü. TDK. Ankara, 2015.

Altaylı S. Azerbaycan Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2018.

Atalay B. Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme. TDK. İstanbul, 1941.

Aydın N. Büyük Sümerce sözlük. TDK. Ankara, 2013.

Muhammed Hüseyin bin Halef et-Tebrizî. Burhân-ı katı. Çev. Mütercim Âsım Efendi. Haz. Öztürk M, Örs D. TDK. İstanbul, 2009.

Clauson G. An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. University Press. Oxford, 1972.

Çetin HA. Eski Anadolu Türkçesi eczacılık ve tıp terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 2020.

Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1982. Dorland’s illustrated medical dictionary. 25th ed. Saunders. Philadelphia, 1974. Duden. Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke. 6. Aufl. Dudenverlag. Mannheim, 1998.

Eren H. Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü. Haz. Akalın ŞH. TDK. Ankara, 2020.

Eyuboğlu İZ. Türk dilinin etimoloji sözlüğü. 2. bası. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1991.

Fraşerî ŞS. Kamus-ı Türkî. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.

Fraşerî ŞS. Resimli kamus-ı Fransevî. Haz. Eskin Ş. TÜBA. Ankara, 2017-2018.

Lûgat-ı Halimî. Haz. Uzun A. TDK. Ankara, 2013.

(18)

- İşçil Şİ, Elöve AU. Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme. TDK. Bursa, 1944-1948.
- Kalkan C, Toparlı R. Veteriner hekimliği terimleri sözlüğü. TDK. İstanbul, 2009.
- Karaağaç G. Türkçe verintiler sözlüğü. TDK. Ankara, 2008.
- Karademir F, Gümüş N, İlhan Z, Korkut A. Kürtçe-Türkçe, Türkçe-Kürtçe sözlük. TDK. Ankara, 2014.
- Necip EN. Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü. Çev. Kurban İ. TDK. Ankara, 1995.
- Lûgat-ı Ni'metü'lâh. Haz. İnce A. TDK. Ankara, 2015.
- Nişanyan sözlük. Nişanyan S. Liber Plus. İstanbul, 2018.
- Okay G. İngilizce-Türkçe inşaat mühendisliği terimleri sözlüğü. Saypa. Ankara, 1995.
- Özel S, Yaşayan S, Özdemir K, Küçükaras H, Çakmakoglu G. Türkçe sözlük. 4. bası. Dil Derneği. Ankara, 2018.
- Räsänen M. VersuchEinesetymologischenWörterbuchs der Türksprachen. LexicaSocietatisFenno-Ugricae. Helsinki, 1969.
- Redhouse. Türkçe/Osmanlıca- İngilizce sözlük. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999.
- Sankur B. Türkçe bilim terimleri sözlüğü. Mühendislik bilimleri.TÜBA. Ankara, 2019.
- Saraç T. Fransızca-Türkçe büyük sözlük. TDK. Ankara, 1976.
- Steingass F. A comprehensivePersian-English dictionaryincludingtheArabicwordsandphrasesto be met with in Persianliterature. 3rd ed. London, 1947.
- TDK. Ankara, 1963-1977.
- Tietze A. Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati. TÜBA. Ankara, 2016-2020.
- Tuğlacı P. Okyanus 20. yüzyıl ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971
- Steuerwald K. Türkçe-Almanca sözlük. ABC. İstanbul, 1983.
- XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü. Unat EK, İhsanoğlu E, Vural S. Osmanlıca tıp terimleri sözlüğü. TTK. Ankara, 2004.
- Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. İnkılâp. İstanbul, 1986.
- Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. Bütünlenmiş 2. bası. İnkılâp. İstanbul, 1991.
- Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 4. bası. İstanbul, 2009.
- Ülker S. Saykal. Yeniden Türk Dili Dergisi Mayıs-Haziran 2020; 3 (16): 12-15.
- Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmanî. Haz. Toparlı R. TDK. Ankara, 2000.Yusuf Ziyaettin Paşa. Kürtçe-Türkçe sözlük. Düz. Bozarslan ME. Çıra. İstanbul, 1978.

SARSINTILI KENTLEŞME VE EDEBİYAT

NURAY GÖK AKSAMAZ

Sanayileşme ve modernleşmeyle birlikte değişen üretim biçimleri, yeni teknolojiler ve kentleşme toplumsal değişimi yaratan başlıca etkenlerdir. Ekonomik krizler, çatışmalar, işgaller, savaşlar, doğal afetler, nüfus hareketleri ve göçler de toplumsal değişime yol açmaktadır. Batıda kentleşme 1770'li yıllarda sanayileşme ile birlikte başlamış ve modernleşme deneyimine de kapı açmıştır. Ancak, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda batıdakine benzer bir sanayileşme süreci yaşanamaz. Cumhuriyet'e geçiş sürecinde de sanayiye dayalı bir yapı yoktur. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun yaklaşık %25'i kentlerde yaşamaktadır. 1948-1951 tarihleri arasında ABD tarafından yapılan ekonomik yardım (Marshall Yardımı) ve traktör sayısındaki artış nedeniyle köylerden kentlere göç artmaya başlar. Kara yolu ulaşımındaki gelişmeler de göçleri hızlandırır. Türkiye'de kentleşmeden daha çok metropolleşme söz konusudur; göçler doğrudan büyük kentlere gerçekleşmiştir.

Kentleşme; kırsaldan kente göç edenlerin kente uyum sağlama çabalarıyla birlikte değişen aile, akrabalık, komşuluk, hemşehrilik, cemaat ilişkileri ve davranış kalıplarıyla çok katmanlı toplumsal yapıda ayrışmaları derinleştiren yeni yaşama biçimlerini yaratır. Kentleşme; kentli kimlik edinimiyle toplumsal çözülme ve kuralsızlıklar (anomi), yabancılaşma, kültür karmaşası içinde tüketim kültürüyle şekleşme ve örgütlü suç yapılanmasının yanı sıra, toplumsal örgütlülük bilinciyle bireyleşmeyi, kentlileşmeyi de kapsar. Türkiye'deki kentleşmenin gecekondulaşma, alt yapı, işsizlik, kayıt dışı çalışma gibi önemli sorunlarıyla özellikle 1950 sonrasında edebiyata yansıtıldığı, kimi yapıtlarda kentleşme sorunlarının toplumsal ve siyasal gelişmeler çevresinde işlendiği görülür. Bununla birlikte, önceki dönemde 1935-1945 yıllarında Sabahattin Ali'nin öncülüğünde romantizmi ve toplumsal gerçeği buluşturan ürünler verilmiştir. Sözgelimi, İçimizdeki Şeytan (1940), İkinci Dünya Savaşı öncesinde belirli bir aydın çevresindeki toplumsal ve siyasal yönelişleri, toplumsal gündemin kişilikler üzerindeki baskısını ve insanın kapana kısılmışlığını yansıtır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur (1949) adlı romanı ise Doğu-Batı karşıtlığı ve kimlik sorununu, İstanbul'un farklı semtlerini karşı karşıya getirerek işler. Sait Faik isey yaşadığı kent İstanbul'da toplumsal duyarlılık taşıyan bir birey olarak insanın sorunlarına yönelmiş, insan sevgisi ve yaşam sevinciyle yeni bir öykü anlayışını geliştirmiş, "Hişt Hişt" sesiyle insanı doğaya çağırmıştır. Ancak, Alemdağ'da Var Bir Yılan (1954) adlı yapıtına acı, korku, güvensizlik, kuşku ve sevgisizlik içindeki bireyin çok sevdiği İstanbul'dan bile kopuşu üst gerçeklik olarak yansır.

1950'li-1960'lı yıllar Türkiye'de siyasal-ekonomik ve kültürel alanlarda köklü değişimlerin yaşandığı yıllardır. Toplumsal yapıyı derinden etkileyen kentleşme süreci çeşitli yönleriyle edebiyatın ilgi alanına girer. Orhan Kemal, daha 1949'da yayımlanan ilk öykülerinde işçi mahallelerinin kentten ayrı duruşunu, "civar mahalleler -bunlar işçi mahalleleriydi- geceye gömülmüş evler kalabalığı halinde alt alta ve üsteydiler" sözleriyle yansıtır. Murtaza (1952) adlı romanında Türkiye'nin değişen toplumsal yapısından kesitler sunar, büyük kente tutunma ve bireyleşme sürecini ele alır. Irgatlıktan işçiliğe geçişi eksiksiz yansıttığı Vukuat Var (1958), kentlerdeki toplumsal sınıf farklılıklarını konu ettiği romanı Devlet Kuşu (1958), kentleşme ve kentlileşme olguları çevresinde kentlere göç hareketlerinin hızlandığı bir süreci bireysel ve toplumsal ölçekte ele aldığı romanı Gurbet Kuşları (1962) toplumsal değişimi yansıtan romanlarıdır. İstanbul'daki gecekondulaşma sürecinin ilk dönemini yansıtan Gurbet Kuşları'nda Ayşe ve Memed gibi yoksul işçiler, kendilerini kiracılıktan kurtaracak bir gecekondu düşünür kurarlar. Zeytinburnu'ndan geçen trenlere kuşbakışı bakan bir tepe üzerinde küçücük bir toprak parçası satın alırlar. Sonra gecekonduların yıktırılmasıyla yersiz yurtsuz kalırlar. Orhan Kemal, dönemin Türkiye'sine eleştirel bir bakış getirerek Demokrat Parti yıllarında meydana gelen ekonomik gelişmeler, siyasal ayrışmalar ve 6-7 Eylül olayları gibi toplumsal gerginlikleri de romanına taşır. Kentin dışına itilen gecekonducuların ulaşım sorununa değinir. Gecekondu, uzun bir dönem, kentteki toplumsal ayrışmayı somutlaştıran göstergelerden biri olmuştur. (İstanbul'da ilk gecekondu 1946 yılında Zeytinburnu Kazlıçeşme'de görülmüştür, 1950'li yıllarda Taşlıtarla'da, derken çok yerde...)

1950'li yıllarda Aziz Nesin, toplumsal değişim süreçlerini ve bu değişim içindeki insanın konumunu saptamaya yönelmiş ve simgeleştirerek yazmıştır. Gol Kralı (1955) adlı yapıtının ardından Zübük (1967), Surnâme (1976), Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz (1977) gibi gülmece romanları yazar. 1950 Kuşağı içinde yer alan Adnan Özyalçınar ise Kenar Mahalleler (1953) adlı öykü kitabı ile kendi mahallesinden yola çıkar. İstanbul'un tarihi süreç içindeki değişimini sosyal adaletsizlik, fırsat eşitsizliği ve sömürü ilişkileri üzerinden irdeler. Toplumsal baskılara, yaşamsal özgürlüklerin kısıtlanmasına bağlı olarak yabancılaşmayı işler ve eleştirel bir bakış açısı ortaya koyar. Bu bağlamda Özyalçınar'ın Sur (1963), Yağma (1971), Yıkım Günleri (1972), Sağanak (1993), Alandaki Park (2014) adlı öykü kitapları örneklenebilir. Yok Olan İstanbul (2020) adlı öykü kitabında ise "kentsel dönüşüm" denilen şeyin tam bir yıkım olduğunu, insanın semtinden mahallesinden sürgün edilerek kimliğini yitirdiğini söyler. Özyalçınar, "Yıkım Günleri öykümde, yalnız topal kestaneci yerinden edilip,

türbe duvarının dibine, bir anlamda 'ölmeye' gönderilirken şimdi kentsel dönüşümle koca bir kent halkı total kestanececinin yazgısını paylaşıyor," der.(Bizler de "kentsel dönüşüm" sürecindeprem riskine karşı sağlıklı, güvenli ve yaşanabilir kentler kurmak amacıyla işletilmediğini görmekteyiz. Riskli yapılar ve zemini sorunlu bölgelere öncelik verilmeden birçok yerde rant odaklı "kentsel dönüşüm" gerçekleştirildi. Sözgelimi İstanbul'un Fatih, Bakırköy gibi eski semtlerinde yaşayan emekli ve dar gelirliler, bina yenilendikten sonra artık bodrum katı olmayacağı için ve bu dairelerin bedeli de diğer daire sahipleri tarafından ödenemeyeceği için riskli binalarda yirmi yılı aşkın süredir yazgılarına terk edildi. Buna karşın İstanbul sahillerinde bile yüksek binalar yapılandırıldı. Gecekondu alanları üzerine kentler kuruldu. İstanbullular ise farklı planlar ya da plansızlıkla kentin kutuplarına doğru çekilmekte ya da başka kentlere itilmektedir!)

Kentleşme sürecinde toplumsal değişime ve bu süreçte insanın konumuna, ilişkilerine, çıkmazlarına odaklanıp siyasal gelişmeler çevresinde bireyin sesini duyurmaya çalışan yazarlarımızın öykü ve romanlarından birçok örnekleme yapılabilir. 1950 sonrasında çoğunluğunu köy enstitülü yazarların kaleme aldığı romanlar, toplumsal gerçekçi anlayışla köyü yansıtır. Fakir Baykurt'un köyde yaşayanların birbirlerine üstünlük kurma çabalarını, Bayram ile annesi İrazca'nın toprak savaşımını anlattığı Yılanların Öcü (1954), köylü olmanın anlamını işlediği İrazca'nın Dirliği (1961) bu bağlamda hemen anımsanır. Baykurt'un 1950'li yılları toplumsal ve siyasal gelişmeler etrafında anlattığı, Anadolu köylüsünün karşılaştığı zor durumları yansıttığı Köygöçüren (1973) ile 1970'li yılların öğrenci olaylarına, toplumsal ve siyasal ayrışmalara yer verdiği Kara Ahmet Destanı (1977) da örneklenabilir.

Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet sonrasında ilerleyen kısmen modernleşme süreciyle birlikte taşra, eğitim aracılığıyla modernleştirilmesi gereken bir "sorun alanı" olarak görülmüştür. Kemal Tahir ise taşraya daha farklı yaklaşmaktadır. Kemal Tahir'in Göl İnsanları (1955) adlı öykü kitabı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Çankırı'nın Yamören köyünde geçen Sağırdere (1955) adlı romanı ve bu romanın devamı olan Körduman (1957) örneklenabilir. Kemal Tahir, Sağırdere'deki köylünün modernleşme sürecine ilişkin değerlendirme ve davranışlarını yansıtır. Kadın-erkek ilişkilerine ve kadının köydeki toplumsal konumuna odaklanır. Devlet ile köylü arasında vergi üzerinden kurulan ilişkiyi köylünün gözünden aktarır. Körduman'da ise Kulaksızların Mustafa'nın Ankara'ya gidişiyle köy ile kent arasında karşılaştırmalar yer alır. Kemal Tahir'in Çorum Üçlemesi olarak adlandırılan romanları Yediçinar Yaylası (1958), Köyün Kamburu (1959) ve Büyük Mal (1970) adlarını

taşıır.Köye ve köylüye ilişkin birçok çözümlemenin yer aldığı bu romanlar, Tanzimat ile başlayıp 1930'lara kadar uzanan bir zaman diliminde geçer.Merkezdeki iktidar değişimiyle taşradaki güç dengeleri değişmekte, merkezle kurulan ilişki sonucunda yeni güçler, yeni ağalar ortaya çıkmaktadır. Kemal Tahir, yapıtlarında ağalığın köklü bir kurum olmadığını örneklerken köy ile modernleşme arasında feodalite üzerinden kurulan bağın köyü modernleştirilmesi gereken bir nesneye dönüştürdüğüne dikkat çeker.Yaşar Kemal'in 1955 ile 1987 arasında yazdığı dört ciltli İnce Memed serisi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Çukurova'da geçer. Ağaların tüm yöreye tamamen egemen olmasına karşı bir isyanın ve eşkıyalığın öyküsüdür.Yaşar Kemal, o çevrede 1936'lara kadar beş yüze yakın eşkıya bulunduğunu söylemiştir.Hüyükteki Nar Ağacı (1982) adlı romanı ise 1948-1951 tarihleriarasında yürürlüğe konulan Marshall Planı'ndan somut bir şekilde söz eder. Traktörün tarıma girmesiyle işsiz kalan yarıcılar ve mevsimlik işçilerin dramını konu alır. Kentleşmenin doğal çevreyi yok edişini kurumuş mitsel bir ağaç simgesiyle anlatır. Kuşlar Da Gitti (1978) adlı yapıtında ise kentlerin büyümesi ve değişime uğramasıyla ortaya çıkan sorunları ele alır. Kentlerin değişen yüzünün insanların yaşamlarında, duygu ve düşünce dünyalarında yol açtığı sarsıntılara, yitip giden değerlere işaret eder. İstanbul'da yeni yerleşimlerin açılması, apartman ve villaların yapılmaya başlamasıyla kentin doğal görüntüsünün yok olduğuna, zarar verilen kentsel dokuya dikkat çeker. "Günler yıllar geçtikçe dikenlik küçüldü, Şenlikköy, Yeşilköy, Ambarlı, Cennet Mahallesi, Telsizler, Menekşe, Florya, Basıncıköy kuruldu. Florya'nın o güzelim menekşe dolu koyağına çirkinin çirkinini beton apartmanlar yığdılar. İşte kuşlara bu küçücük yer kaldı, denizle orman, Menekşeyle Basıncıköy arası... Ve kuşlar her yıl gelip bu küçücük dikenliğe sığınıyorlar. Geçen yıl bu dikenliğin sahibi de burasını parselledi, metrekaresini üç yüz, beş yüz liradan okuttu yeni zenginlere... Altına hücum gibi, arsaya hücum başladı İstanbul'da. Bir karış arsa için İstanbul'un bu aç gözlü canavarları birbirlerinin gözlerini oyacak, birbirlerinin ırzlarına geçecek, birbirlerini boğazlayacak, ktır ktır kesecekler. Bir avuçluk arsa toprağı için. Gelecek yıl işte burada, şu bakır rengi dikenliğin yerinde için bulanmadan bakamayacağın çirkin beton apartmanlar, villalar yükselecek." (s.55-56.)(İşte günümüzde bir sarsıntının yıkıp geçeceğine işaret edilen yerlerden kimileri.)Yaşar Kemal'in Deniz Küstü (1978) adlı romanı ise büyük kentlerin bozulan doğasına, çevre kirliliğine ve trafik karmaşasına dikkat çekerek çürümeye yüz tutan tarafını anlatır.

Kentleşme/ kentleşmenin sorunlarını ve toplum yapısındaki değişiklikleri değerler yitimini vurgulayarakyansitan romanlar arasında Oktay Akbal'ın Garipler Sokağı (1950), Orhan

Haçerlioğlu'nun Büyük Balıklar (1952), Attila İlhan'ın Sokaktaki Adam (1953), Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam (1959), Orhan Haçerlioğlu'nun Bordamıza Vuran Deniz (1960), Oğuz Özdeş'in Gecekondu Rüzgârı (1960), Suat Derviş'in Aksaray'da Bir Perihan (1962), Haldun Taner'in Keşanlı Ali Destanı (1962), Behzat Ay'ın Dor Ali (1966), Tarık Dursun K'nın Sabah Olmasın (1967), Muzaffer İzgü'nün Gecekondu (1970) adlı romanları öne çıkar. Sevgi Soysal ise kentleşme hareketlerini 12 Mart sürecine koşut olarak ele almıştır. Kentleşmenin birey üzerindeki etkilerinin izlendiği Yürümek (1970), kadının sesini de duyurmayı amaçlar. Farklı toplumsal sınıf ve çevrelere ait insanların yaşamlarından kesitler sunduğu Yenişehir'de Bir Öğle Vakti (1973) ise kentin değişim sürecini yansıtır. Romanda "kimliğini yitiren Ankara'da kimliğin simgesi olan kavak ağacının yoksul sınıfın üzerine yıkılması", büyük kentlerdeki sınıf farklılıklarına dikkat çeker. Soysal'ın 12 Mart sonrası Adana sürgününden izler taşıyan Şafak (1975) adlı romanı ise Adana'nın ikiye bölünmüş coğrafyasını yansıtır. Çetin Altan'ın Büyük Gözaltı (1972) ve Bir Avuç Gökyüzü (1974), Erdal Öz'ün Yaralısın (1974), Pınar Kür'ün Yarın Yarın (1976) adlı romanları da toplum yapısındaki değişikliklerle birlikte siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları işler. Oğuz Atay ise Tehlikeli Oyunlar (1973) adlı romanında kentsoylu aydının kendini arayışını, gecekondu sorununun yanı sıra kentteki çirkinleşmeyi anlatırken gecekondu halkı ile bütünleşmenin bir çözüm getirmeyeceğini vurgular. Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar (1971) adlı romanında farklı biçemiyle gerçekleştirdiği kentsoylu dünyasına saldırının 1980 sonrasında etkili olduğu söylenebilir. Bir kent romancısı olan Vedat Türkali'nin 27 Mayıs darbesine kapı açan siyasal ve ekonomik kriz sürecinin çeşitli toplumsal kesimlerdeki yansımalarını işlediği Bir Gün Tek Başına (1974) adlı romanı da iz bırakan romanlardandır. 1970'li yıllardaki kent yaşantısından görünüm sunan, kültürel ve toplumsal değişimlerin hızlı yaşandığı dönemde gençliğin bireysel dünyalarını anlatan romanlar arasında Tahir Fikri'nin İshak (1974), Sulhi Dölek'in Korugan (1975), Mustafa Miyasoğlu'nun Kaybolmuş Günler (1975) adlı romanları da sayılabilir. Hasan İzzettin Dinamo'nun kentleşmenin beraberinde getirdiği yeni bir yaşam biçimi ve yeni bir kimliğe dikkat çektiği Koyun Baba (1976) ve Musa'nın Gecekondu (1976) adlı romanları, gecekondu sorununu siyasal ve toplumsal boyutlarıyla ele alır. Dinamo, gecekondu mahallesindekilerin kent hizmetlerinden yeterince yararlanamayışına değinir. Oktay Rıfat'ın Bir Kadının Penceresinden (1976), Zeyyat Selimoğlu'nun Deprem (1976), Sevinç Çokum'un Zor (1977), Aysel Özakin'in Alnında Mavi Kuşlar (1978) adlı romanları farklı bakış açılarıyla kentleşmenin sorunlarını da yansıtır. Kadının bireyselleşmesi yolunda eğitilmiş, aydın kadının çıkmazını yansıtan Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak (1973) ve 12 Mart dönemi sonrası

bir grup aydının sorunlarını irdeleyen romanı Bir Düşün Gecesi (1979), Tezel'in "İntihar etmeyeceksek içelim bari" sözleriyle yankılanır. Selim İleri ise Her Gece Bodrum (1976) adlı romanındaki kentsoylu yalıtılmışlığını, bireyin açmazlarını sergilerken Ölüm İlişkileri (1979) adlı romanında aile ilişkilerinin giderek bozulmasını anlatır.

1980'li yıllara Türk romanının gerek içerik gerekse biçim bakımından yeni arayışlara girdiği bir dönem olarak bakılabilir. Türkiye'de askeri müdahalenin gölgesinde geçen 1980'ler; tek bir idari yetkenin yönetimi (despotizm), siyasetten uzak tutma (depolitizasyon), baskı, şiddet, yasaklar, bireysel haklar üzerinde engelleme ve kısıtlamalarla edebiyatımıza yansır. Öte yandan kimi öykü ve romanlarda simgeler, mitler, düşsel (fantastik) öğeler, yeni imgelerle örülü bir sanat anlayışı görülür. Bu yeni anlayış, toplumsal gerçeklikten kaçarak düşlere, rüyalara, mitlere sığınma mıdır, yoksa batıda öne çıkarılanakım ya da biçimlerdoğrultusundakurgulanmış bir eğilim midir? "Türk Romanında Postmodern Açılımlar"dan söz edilirken Yusuf Atılgan ve Oğuz Atay, Türkiye'de postmodernizmin hazırlayıcıları konumunda görülmüştür. Orhan Pamuk ile postmodernizmin Türk edebiyatına girdiği; Pınar Kür, Latife Tekin, Hasan Ali Toptaş, Ahmet Altan ve Mehmet Eroğlu gibi yazarlar ile postmodernist anlayışın edebiyat alanında gelişim gösterdiği de vurgulanmıştır (Yıldız Ecevit, 2002:61). Rus Türkolog Mariya Repenkova'nın Döner Ayna (2010) adlı kitabında da Nazlı Eray, Bilge Karasu, Murathan Mungan, Orhan Pamuk ve Latife Tekin üzerine incelemelerle "Türk Edebiyatında Postmodernizm", değerlendirilmiştir. Edebiyatta postmoderne işaret ettiği dile getirilen kimi özellikler: Gerçek ile kurgu arasındaki çizginin belirsizliğiyle parçalı, kopuk, bağlantısız metinler, eylemin sanallaştırılması, türler ve metinler arası ilişkiler, üstkurmaca, söylem çoğulluğu, imgesel anlatım, iç konuşmalar, bilinç akışı tekniği vb. Bu sayılanlar arasında yer alan kimi tekniklerin, sözgelimi üstkurmacanın kökeni modern romandır. Dünyada ve Türk Edebiyatında postmodern olduğu belirtilen biçim ya da teknikleri farklı anlayış ve yaklaşımlarla kullanan birçok yazarın olduğu söylenebilir! Öte yandan, postmodern kültürün bağdaşık olmayan özellikleri (indirgenemez heterojenliği) de belirlidir. Mitoslardan, masallardan, destanlardan yararlanan, fantastik türün ya da büyüülü gerçekçi akımın belirli öğelerini taşıyan yapıtlar, 1980 öncesinde farklı yaklaşımlarla edebiyatımızda gündeme gelmiştir. Sözgelimi, Onat Kutlar'ın İshak (1959) ve Bilge Karasu'nun Göçmüş Kediler Bahçesi (1979) adlı yapıtlarında büyüülü gerçekçi akımın öğeleri belirlenir. Ülkemizde son dönemde bilimkurgu türünde yapıtlara da ilgi artarken çağa uygun biçim arayışı sürmektedir.

2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü kazanan ve ödül gerekçelendirme yazısında Kar (2002) adlı romanının postmodern öğeler taşıdığı da dile getirilen Orhan Pamuk ise

romanlarında kentleşme, kentlileşme, kentsel değişim ve dönüşüm,göç, yabancılaşma gibi kavramlardan yararlanır. Göç olgusunu, nedenleri ve sonuçları bağlamında ele alır. Kentsel değişim ve dönüşümün insanların yaşamı üzerindeki olumlu ve olumsuz sonuçlarına değinir. Kentsel dönüşüm çalışmalarında siyasilerin bazı insanlara sunduğu fırsatları eleştirir. Cevdet Bey ve Oğulları (1982) romanında kentleşme ve kentlileşme teması Nişantaşı'nda meydana gelen değişim bağlamında yansıtılır. Sessiz Ev (1983) romanında Fatma Hanım ve torunları arasındaki kuşak çatışmasını yansıtır.Türkiye'de postmodern roman odaklı tartışmaları gündeme taşıyan Kara Kitap (1990) ise gecekondu mahallelerinin yoksulluğunuyansıtır.Kendi değerlerine yabancılaşan aydın tipini Kar romanındaki Ka üzerinden işleyen Pamuk,Kafamda Bir Tuhaflık (2014) adlı yapıtında dagecekond mahallelerinde yaşayan insanların çektiği sıkıntıları, rant kaynağı olarak kentsel dönüşüm üzerinden gecekondu mahallelerinin dönüştürülmesini anlatır.Kırmızı Saçlı Kadın (2016) ise yoğun göçlerin etkisiyle eski İstanbul'un geçirdiği değişimleri yansıtır.

1980 sonrası dönemde,toplumsal değişimin edebiyata yansımalarına başka romanlar da örneklenebilir. Selim İleri'nin Yaşarken ve Ölüken (1981) adlı romanında köy, kent karşısında devlet ve bürokrasi tarafından varlığı göz ardı edilen, uzak ve kayıp bir yerdir. Ahmet Altan'ın Dört Mevsim Sonbahar (1983) adlı romanında kentsoylu ile yoksul kesimler arasındaki uzaklıkgörülür.Altan'ın Sudaki İz(1985)adlı romanı ise kentsoyludevrimecilerin gecekondu yaşamına dayanamayıp eski yaşantılarına dönüşlerini yansıtır.Vedat Türkali'nin Mavi Karanlık (1987) adlı romanında aydınlar arası hesaplaşma ve aydınlarla halk arasındaki ilişki 12 Eylül Darbesi öncesinde Bodrum'da sergilenir. YahyaAkengin'in Dönüş Acıları (1983), Nadir Ülker'in Hoş Geldin Huzur (1984), Adalet Ağaoğlu'nun Hayır (1987), Kaan Arslanoğlu'nun Devrimciler (1988), Mehmet Eroğlu'nun Yüz: 1981 (2000), Emine Işınso Okçu'nun Kaf Dağı'nın Ardında (1988) ve Gürsel Korat'ın Ay Şarkısı (1998) adlı romanları genellikle 12 Eylül Darbesinin yarattığı bireysel ve toplumsal sorunlarla öğrenci olayları, aşk ve ideoloji arasında yaşanan ikilemlerin yarattığı bunalımlar, hapishane deneyimleri, işkence ve suç gibi konular çevresindedir. 1980'den sonra toplumsal değişimlere koşut olarak kadının bakış açısı, sosyal konumu ve kimliğinin edebiyatımızda yeni bir pencere açtığı da görülür. Evlilik kurumu, namus ve cinsellik kavramı kadın açısından sorgulanmaya başlanır. Kadın yazarların aykırı kadın kahramanlarıyla kadına yönelik kimlik, durum ve eylemler ön plana çıkarılır. Sözelimi, yazdıklarıyla kadınların acılı, kaçırlı, vurgun yemiş yaşamlarına ışık tutan Ayla Kutlu, Kadın Destanı (1994) adlı yapıtında Sümerlerin Gılgamış Destanı'nın birçok ögesini tersyüz ederek kadının öyküsünü yeniden yorumlar. Gerçek ortamların içinden rüyalara açılan yolculuklarıyla büyüğü gerçekçiliğeöncülük ettiğini söyleyen Nazlı Eray, Pasifik Günleri (1980), Yıldızlar Mektup Yazar (1994), Elyazması Rüyalar (1999), Aşkı Giyinen

Adam (2001), Farklı Rüyalar Sokağı (2007), Sis Kelebekleri (2015) gibi romanlarından sonra Rüya Yolcusu (2016), Ölüm Limuzini (2017) gibi yapıtlarıyla da büyülü belgesel gerçekçiliğe öncülük ettiğini söyler. Edebiyatımızda büyülü gerçekçi yakımla ilişkilendirilmiş bir yazar Latife Tekin ise kente göç ile birlikte başlayan ideolojik parçalanmayı Sevgili Arsız Ölüm (1983) ve çevre kirliliği, gecekondulaşma, işsizlik ve yoksulluk gibi kentleşmeye bağlı toplumsal sorunları Bercikristin Çöp Masalları (1984) adlı romanlarında ele alır. Unutma Bahçesi (2004) adlı yapıtı ise kent yaşamından, toplum kurallarından uzakta doğayla uyumlu bir yaşam arayışına odaklanır. Metin Kaçan, Ağır Roman (1990) ile Kolera mahallesinin öyküsüne ve modern yaşamın dışında kalan insanların dünyayı algılayışlarına odaklanmıştır. Hasan Ali Toptaş'ın Gölgesizler (1995) adlı romanı ise taşra bölgelerinden birinde adı olmayan bir köyde geçer. Yapıtlarında ağırlıklı olarak işlediği aşk teması ve barış özlemiyle düşsel, masalsı ve mitsel öğelere yer veren Nevra Bucak, yitip giden İstanbul'un hüznünü Beyoğlu'nun Eski Ustaları (1994) adlı öykü kitabında somutlaştırır.

Ülkemizde 1950'li yıllardan beri gecekondu kentleşmeyle birlikte metropolleşme ve doğal dokuların bozularak dikey yapılaşma sürecinin nasıl işlediğine dair gerçekler günümüzde apaçık görülmektedir. Endüstrileşmeden, kentleşmeden tüketimle modernleşme sürecine girerek yeni teknolojilerin bilinçsiz kullanıcısı olma yolunda hızla ilerleyen toplum bilimden uzak düşmüştür. Plansız ya da gecekondu üzerinden gerçekleştirilen rant odaklı dönüşümlerin öncü ve artçı sarsıntıları ne yazık ki büyük bir şiddetle gerçekleşmektedir. Ve ardı ardına yaşanan "asrın felaketi" denilen depremler, kötü yönetilen oldukça uzun bir sürecin bedellerinin çok ağır olduğunu/olacağını da göstermektedir. Gecekondu kentleşme sürecinin özeti şöyledir: 1960'lı yıllara kadar kentlere göç edenler gecekonduları kendi emekleriyle kendileri oturmak için yapmışlardır. 1960-1970 yılları arasında gecekonduların kiralanmaya başlanmasıyla kısmen ticarileşme, 1970'lerden sonra başkalarının gecekondu yapıp kiralamasıyla tümüyle ticarileşmeye dönüşür, süreç. Hazine, belediye ya da diğer kamu kuruluşlarına, giderek bireylere ait arsaları işgal eden ve üzerine gecekondu yaparak satan organize gruplar ortaya çıkar. 1980'den sonra ekonomik nedenlerle ya da güvenlik sağlama, baraj yapılması gibi gerekçelerle köylerin boşaltılması, köylerde yaşayanların toplu olarak büyük kentlere göç etmesi sıklıkla görülür. Doğu ve Güneydoğu'dan büyük kentlere göçler yoğunlaşır. Gecekondu çok katlı apartman görüntüsü almaya başlarken 1980'li yıllarda gecekondu alanları için af yasaları ile birlikte getirilen "imar-ıslah planı" kavramı, yeni alanları yerleşmeye açmak için bir araç olarak kullanılır. İTÜ/ TÜBİTAK Konut Araştırmaları Ünitesi araştırma verilerine göre, Türkiye'de 1948 yılında büyük kentlerde 25-30 bin dolayında olan gecekondu sayısı 2000 yılında 2 milyona çıkmıştır. Gecekondulaşma, kentleşmenin doğal bir sonucu olarak görülerek hem arazi hem de gecekondu rant üzerinden değerlendirilmiş, gecekonduardan dönüşen apartmanların alanlarında kentler yapılandırılmıştır. Nüfus sayımı verilerine göre 2018 yılında, Türkiye'de toplam nüfusun yaklaşık %76'sı kentlerde yaşamaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa'da yaşayanlar ise

toplam nüfusun%34'ünü oluşturmaktadır.Kentlerde gelir durumuna göre toplumsal tabakalar arasındaki yaşam alanları ayrışırken dikey mimariye dayalı binalar da sosyal ilişkileri zayıflatmıştır. Nüfusun hızla arttığı, kayıt dışı çalışmanın ve işsizliğin yüksek olduğu yerleşim yerlerinde suç oranlarının arttığı belirlidir. Son yirmi yılda çalışma hayatında risk, belirsizlik ve güvensizliğin de arttığı görülüyor.Trafik yoğunluğu, ulaşım sorunları, gürültü kirliliği, altyapı sorunları, kiralarda yükseklik ve işsizliğin kentle bütünleşmede ortaya çıkardığı sorunların yanı sıra doğadan ve üretimden uzaklaşarak sanal ortamlara bağlanmak, geniş kitleler açısından gerilim, tartışma, şiddet ve mutsuzluğu beraberinde getiriyor.Bu süreçte, kültürel aygıtlar küresel ağın içinde yeniden yapılanırken yeni teknolojiler yaygın olarak gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ülkelere aktarılmıştır. Maddi kültürün kapitalist modernleşme sürecinde ana belirleyici olarak öne çıkışı manevi kültürün etki alanını daraltmaktadır.Kentlerde doğasız ve dikey yapıların içine sıkışan insanların sarsıntılı yalnızlığına “rekabet ortamında hız yapma ve sürekli kazanma” hırsinin körüklenmesiyle artan sevgisizlik ve nefret duyguları eklenmiştir.Çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı, eğitim niteliğindeki düşüş, fırsat eşitsizlikleri, işsizlik, yoksulluk, değerler sistemindeki çözülme, kültürel çatışma gibi koşullardan ise en çok çocuk ve gençler etkilenmektedir. Öte yandan,1960'lı yıllarda Türkiye'den yurt dışına başlayan nitelsiz işçi göçü son dönemde nitelikli beyin göçüne dönüşmüş olarak sürmektedir.Çağımızın önemli bir gerçeği de dünyada savaştan ve zulümden kaçan, küresel çapta yerinden edilenlerin sayısının yüz milyona erişmesidir. 2022 verilerine göre 3,6 milyon Suriyeliye ev sahipliği yapan ülkemizin bu sayıyla dünyada birinci olduğu dile getirilmiştir.Bir de üstüne,6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş ve on ilde yaşanan büyük depremlerin derin acıları eklenmiştir. Türkiye'yi her yönden etkileyecek Marmara Denizindeki olası bir depremin İstanbul'daki rant odaklı yapılaşma ve yoksul kesimlerin çaresizliği nedeniyle artan korkusu ise toplumu sarmış durumdadır.

Genişleyen boyutları ve şiddeti artan sancılılarıyla somutlaşan toplumsal ve kültürel değişim sürecinde gurbet kuşlarının öyküsünün gelecekte nasıl gelişeceği belirsiz! İnsanın insanı kentte bulduğunu, kentinbaştan beri insanın daha insanlaşacağı çevre olduğunu, kentin insanı sevip söyleşmek olduğunu söylemiş olanmimar-ozan Cengiz Bektaş'a göre kentlerde insanlar çoğalırken yapılar da çoğalmalı, kent büyümeliydi. Evet, kent büyümeliydi, büyümeliydi ama bilimi dışlayarakyağmayla değil, öznesiz/sevgisiz değil, kentin dokusu bozularak değil...Bektaş'ın dediği gibi “Kent, insana yakışır olmalıdır” (Evrensel Gazetesi, 17 Şubat 2019). Yapılar yıkılırken, insan insanın sıcaklığını karanlık ve uğultulu gecelerde yitirirken umut, insanlaşma yoluna girmekte yeniden. Umut, yeniden yapılandırmakta kentleri.Nasıl mı? Sanat kültürüyle, yaşama kültürüyle, kent kültürüyle, tasarımla, mimarlıkla, bilimle...Umut insanda olmalı yine, sayılarda değil! Madeni çıkarıcı da insan, göçükten kurtarıcı da insan değil mi, henüz post-endüstriyel olamadığıyla avunduğumuz toplumumuzda? Yapıları tasarlayan da yapan da insan değil miydi,dünyamızda?İşte çağımızda yüzleştiğimiz sorunlar; bilinçsiz çoğunluğun sevgiyle, kültürle, bilimsel düşünceyle ilintisiz olarak gelişmiş teknolojilerin kullanıcısı olması; buna karşılık bilim insanları, mühendisler, mimarlar düşünürler ve sanatçılarınsürece yön veremeyişleri, teknolojiyi kendi buyruğunda tutabilecek, insana yakışır kentler yapılandırabilecek politik ve ekonomik iradeye sahip olamamaları!

Başkentin Yitimsiz Çocuksu Anıları

Prof. Dr. Yıldız Tümerdem

Evrenin oluşumundaki gizem; algılama ve karar vme yetisi olan beyin hücrelerinin yanı sıra imgelerine de yerleşmişti çocukluk günlerinde... Yağmurlu günlerde, burnunu pencereye dayar, yüzünü göğe çevirir, kümelenmiş kara bulutların yer değiştirmesini seyrederdi, bıkıp usanmadan, saatlerce... Nasıl oluyordu da beyaz bulutlar kararveriyordu bir anda ve ardından su damlaları yeryüzüne akıyor akıyordu. Her yeri, her şeyi ıslatıyor, sonra da kaybolup gidiyordu, bir bilinmeyene... Yağmurlu günlerde, gökyüzündeki o ses ve o ışıklı değişim nasıl ve neden oluşuyordu? Yağmurdan sonra oluşan gök kuşağı neden renkli idi ve kaybolunca nereye gidiyordu? Güneş, ay ve saman yoluna dizilmiş parlak yıldızlar neden farklı zamanlarda ortaya çıkıyor ve de kayboluyordu? Nasıl doğuyor ve büyüyorduk? Varoluş'un / Yokoluş'un, Yaşamın / Ölüm'ün anlamı neydi? Acaba bir başka evrende bize benzeyen ya da benzemeyen varlıklar yaşıyor muydu? Yıldızlarda ve Ay'da yaşam var mıydı? Dağlar, denizler, nehirler, gökyüzü nasıl oluşmuştu? Cemre ne demekti, nerelere ve neden düşüyordu? Nedense, komşuları ilkokul öğretmenliğinden emekli olmuş Cemile Teyze ile cemre sözcüğünü birbirlerine, yakıştırdı... Cemile ve Cemre... Çok hoşuna giderdi bu benzetme. Onu her görüşte kır menekşeleri, ballıbabalar açardı yüreğinde, cemreleri düşleyerek... Rüzgâr, fırtına ve deprem nasıl oluşuyordu, dünya gerçekten yuvarlak mıydı? Taşlar, topraklar nasıl oluşmuştu? Leylekler her baharda, hep aynı tarihlerde nasıl bulabiliyorlardı, bir önceki yılda yuva kurdukları yerleri? Her baharda karşı evin bacasına yerleşirler, yuvalarını onarırlar, yumurtalarını beklerler, yavrularını beslerler, onlara uçmayı öğretirlerdi. Onları seyretmek öylesine heyecan verici idi ki... Onu hayretle dinleyen mahalle arkadaşlarına ve de onu dinlediklerini sanmasa da evdekilere anlatırdı bütün bunları, yeni bir şey keşfetmiş gibi, heyecanla Başkentte yaşadığı yıllarda, çocuk yüreği korkuyla karışık bir heyecanla titrerdi kendine bu ve benzer soruları sorduğunda... Erişilemeyen, görülmeyen, bilinmeyen bir güç vardı besbelli... Karlı günlerde de benzer düşüncelerle kıvrılır dururdu. Fırtınada ağaçların devrilmesi içini acıttırdı. Gözyaşı dökerdi kırılan dalların ardından. Ayaklarının altındaki çıtırtı seslerini duymayı çok istediği halde, sonbahar yapraklarına bile basamazdı. Baharlarda açılan çiçeklerle doğardı yeniden. Sorgulamaktan geri kalmazdı yenilenen doğayı ve doğadaki bu gizemli dönüşümü...

kapısı süslü ve sütunlu, içinde sıralar bulunan, değişik kokan, gizemli yere mi benziyordu? Her şeyi merak ettiği, kafasına takılanlardan vazgeçmediği için, asker babasından yalvara yakara izin alarak(**Yani**, babasının yanında er olarak askerliğini yapmıştı) onlarla birlikte kiliseye gitmişti. Kilise çok kalabalık olmasına karşın, sessizdi. Kadınlar, erkekler, çocuklar yan yana oturuyorlardı. Köşelerde mumlar yanıyordu. Çok süslü resimler, heykeller, renkli camlarla görkemli bir hale gelmişti salon... Bazıları diz çökerek, bazıları da oturdukları sıralardan ellerini yan yana getirip, bir şeyler mırıldanarak, başlarını öne ya da yukarı kaldırarak kimden yardım istiyorlardı acaba? Karşılarında kollarını açmış bir insan heykeli vardı, kimdi o adam? Kafasının içinde bu soruları sıralarken, bir gün annesi, kardeşleri ve komşuları ve onların çocukları ile birlikte, diğer bir söylemle **“cümbür cemaat”** gittikleri, Ulus'taki Hacı Bayram Camii'nin bahçesi ve içerdeki görünüm gözlerinin önüne geldi. Annesi gibi, tüm kadınların hatta minik çocukların bile başları örtüktü(onun da başını örtmüşlerdi), saçları görülmüyordu. Ellerindeki tespih denilen sıralanmış boncukları çekiyorlardı. Yerlere oturmuşlardı. Ayakkabılarını kapıda bırakmışlardı. “Ya çalınırsa, çıplak ayakla nasıl giderlerdi evlerine” diye düşünmüştü. Erkekler hiç görülmüyordu. Onlar başka bir kapıdan girip çıkıyorlardı. Bir kısmı sakallı ve takkeliydi. Çocukların bile başlarında takke, ellerinde tespih vardı. Bahçede sıralanmış bir çeşme vardı, erkekler onun önünde sıralanıp ellerini yüzlerini, ayaklarını yıkıyordu. Annesine sorduğunda; “namaz kılmadan önce temizleniyorlar, abdest alıyorlar” demişti. **“Neden evde yıkanmamışlardı, pisiydi hepsi de, sabah yüzlerini yıkayıp, dişlerini fırçalamıyorlar mıydı acaba?”** sorusu beyninde dolaştı ama korkudan sormadı. Öyle çok soru soruyordu ki... Bıktırıyordu çevresindekileri. Bir kız çocuğu de bu kadar meraklı olur muydu bu yaşta canım? Hem zaten merak ettiği için zorladığı için getirmişlerdi onu ve arkadaşlarını. Oralara pek gidilmezdi de...

Bitip tükenmiyordu beyninin içindeki düşünceler, kurgular... Soruyu soru izliyordu. Dört mevsimi de severdi ama ilkbahar onun büyük aşkıydı. İçi kıpır kıpırdı ama sorular hiç bitmiyordu. Soruları önce kendine soruyordu. Elbette yanıtını alamıyordu. Bilgisi yetmiyordu ki... Çevresinde kim varsa ona soruyordu? İlkbaharlarda tarlalarda toprağa ekilen tohum nasıl büyüyordu, nasıl başağa dönüyor, sonra da ekmek oluyordu? Koyun, keçi ve inekten sağılan süt ne demektir? Dereler neden baharlarda taşıyordu? Kuşlar nasıl uçuyordu? Neden insanların da, onun da kanatları yoktu? Olamaz mıydı? Neden hasta olunuyordu? Neden, belirli aralıklarla okulda aşı yapıyorlardı çocuklara? Ne demektir aşı, ne işe yarıyordu, yapılmasa ne olurdu? Boğazı ağrıdığına, ateşi olduğunda annesinin zorla içirdiği, o berbat kokulu, acı hapi yutmasa olmaz mıydı? Bazen içer gibi yapar, yatağın altına atardı **“Prontosil”** denilen adını hala anımsadığı o berbat hapi. Çocuk beyni, bu ve benzer sorulara yanıt bulamıyordu çoğu kez o günlerde. Çevresindekilere yönelttiği sorular, hayretle

karşılanıyor, garipseniyordu “**sen kızsın, çocuksun kafanı yorma böyle saçma sapan şeylere, git arkadaşlarınla ip atla, bebeklerinle oyna**” sözlerine alışmıştı ama soru sormaktan vazgeçemedi, ilkokulu bitirinceye kadar...

Yakın komşularının ve onların duvarlarında asılı olan Saatli Maarif Takvimi okuldu duvar kitabıydı, onun için. Çok şey öğreniyordu, her gününe renk ve bilgi katıyordu takvim yapraklarında yazılı olanlar... Her sabah ilk işi takvim yapraklarını karıştırarak o günkü doğa değişimlerini öğrenmekti... Arkadaşları ve ailesi onun gibi okumuyordu, takvim yapraklarını... Yazılanları bilmiyorlardı, soru sorduğunda... Gülüyordu onların bu aldırılmaz hallerine... Siyah beyazdı bütün fotoğraflar o günlerde... Bir evin bacası ve üstünde tünemiş leyleklerin olduğu takvimin kartonunu unutamadı. Bu gün bile, her yılın sonunda, yeni bir yıl için, **Cağaloğlu** yokuşunu tırmanıyor, **Saatli Maarif Kitaphanesine** gidiyor, dost olduğu sahipleri ile sohbet ediyor, seçtiği Takvim Kartonlarında leylekli bacaları arıyor. Sonunda da 5 yıl önce, buldu aradığı leylekli kartonu. Hem de renkli... Hala çalışma odasının duvarında, değişmiyor yeri. Her yıl takvim yaprakları ekleniyor altına...

Sorular, sorular... Çoğunun yanıtı olmayan sorular... Bu ve benzer sorulara, evdekilerden, çevresindekilerden aldığı yanıtla yetinemiyordu. Okuldaki bilgiler de yeterli olmuyordu. Kızılay’daki Sarar İlk Okulunun yanındaki Milli Kütüphane ve Ankara Kız Lisesinin yanındaki Halk Evindeki çağdaş kitapları okuma alışkanlığı gelişinceye kadar, yanıt almasa bile, çevresindekilere soru sormaktan vazgeçemiyordu. Nedenini kendisi de bilmiyordu... Kütüphanenin tozlanmış tahta raflarında, ansiklopedilerin sararmış sayfalarında aramaya başlar olmuştu. Pek çok sorusu da yanıtı kalıyordu çoğu kez. Yaşı da anlamasına geçit vermiyordu ki... Ortaokullu yıllarında sorularından bazılarının yanıtını az da olsa alabilmişti... Lise yıllarında çok sayıda ve değişik konularda kitapları okumaya başladı. Yepyeni, değişik sorular çıkıyordu karşısına okudukça. Arkadaşları arasında onun gibi okuyanlar, çoğunlukla erkeklerdi. Kız arkadaşları arasında değişik kitaplar okuyan ve sorgulayanların sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az sayıdaydı. Yıllar sonra “geleneksel sınıf toplantılarında” bu konuları masaya yatırıyor, çocukluk ve gençlik günlerindeki kendilerini sorguluyorlardı. Bu sorgulamada hüznle karışık gerçekler göz kırptıyordu onlara... Beyazlanmış saçlar, çizgilerle bezeli yüzler, gözlükle örtülmüş ışıklı gözler de katılıyordu bu sorgulamaya... Neydi o günler... Nerde o şarkılar, gençlik kokulu ve heyecanlı esintili sevdalar... Düşlerde aransa bulunur mu?

(31)

DOSTOYEVSKİ (1) VE YERALTINDAN NOTLAR

“Acıda, hazların en tatlısı saklıdır.” -Dostoyevski

YILMAZ ÇONGAR

Yirmi yıldır karaciğerinden hasta olan, ağrılar içinde kıvranan, buna karşın hiç doktora başvurmayan “Varsın daha beter ağrısın!” diyen kişi gördünüz mü? Aşağılanmaktan zevk alan ve bu duyguyu her zaman yaşamak isteyen, dayak yiyenlere imrenen “Keşke beni de böyle dövseler!” diyen bir kişiye rastladınız mı? Eğer yanıtınız “Hayır!” ise ünlü romancı Fyodor Mihayloviç Dostoyevski’nin “Yeraltından Notlar” adlı yapıtına göz atınız.

Çeviri yapıtlarında, çevirmenin büyük payı vardır. Bu yapıtı da Rusça’dan dilimize kazandıran, Kuleli Askeri Lisesi’nden arkadaşım Mehmet Özgül, yazarın içinde bulunduğu psikolojiyi tam olarak duyumsamış ve okura yansıtmıştır.

DOĞUMU, AİLESİ, ÇOCUKLUĞU

11 Kasım 1821’de Moskova’da doğan Dostoyevski, altı çocuklu bir ailenin ikincisidir. Babası Mihail askeri cerrahdır, emekli olduktan sonra Mariinskil hastanesinde yoksullara hizmet etmeye başlar. Hastane Moskova’nın en kötü yerindedir ve yazar burada doğar.

Babası, alkole bağımlıdır, çoğunlukla sarhoş ve sinirlidir. Ailesine karşı çok disiplinlidir, evde terör estirir. Annesi Mari Federovna ise, zavallı, sessiz, babasına boyun eğen, üstelik tüberküloz olan bir kadındır.

Dostoyevski’nin aile içinde adı Fedya’dır, ağabeyi Mihail ise Mişa diye çağrılır. İki kardeş evde masum, çocuksu yaramazlıklar yaparlar ama bunların hiçbirini bağışlanmaz, cezaları dayaktır.

Evleri hastaneye bitişiktir, lojman gibi. Fedya, hastaların arasında dolaşmak, onların yaşam öykülerini dinlemekten büyük zevk alır, fakat bu en büyük suçtur. Babası tarafından atılan dayak ise korkunçtur. Palaskanın bedenine her değişinde etinin yarıldığını, kanların fışkırdığını zanneder çocuk. Bir defasında babası, Fedya’yı fırlatır atar, çocuğun başı sertçe duvara çarpar.

1828 yılının Nisan ayında Dostoyevski yedi yaşındadır ve kendini yatakta bulur. Baygındır, ayıldığında hiçbir şey anımsamaz, yalnız, bayılırken burnuna hafif bir koku gelmiştir, kokunun niteliğini de anımsamaz. Yatağın etrafındaki herkes şaşkın gözlerle çocuğa bakarken doktor olan babası, tanımını koyar, “Sara!” der, hemen ardından

(32)

“çocuğunu dövdüğü gün, başını nasıl duvara çarptığını” anımsar, renk vermez, utançla yere bakar.

Sara (Epilepsi), Dostoyevski’nin ölünceye dek yanında, en kötü arkadaşı olacaktır. Gülmeyi, bu evde unutmuş, dayak, mutsuzluk ve hastalıkla, bu evde tanışmıştır. Sonraki yıllarda bir gün, babasının öldüğünü duyduğunda, sevinir ve romanlarında onu “Kötü kişi figürü” olarak kullanır.

ASKERÎ MÜHENDİS OKULUNDA

Dostoyevski, 1837 yılında on altı yaşındayken, Petersburg’daki askerî mühendis okuluna gönderilir. Okul arkadaşları onun, aşırı duyarlı ve her şeye tepki gösteren bir kişi olduğunu söylerler.

Babasının 1839’da ölümünü okulda öğrenir. Eşinin ölümünden sonra kendini içkiye daha çok veren babası, hastaneden ayrılmış, sahibi olduğu toprağına çekilmiş. Fakat burada yanında çalıştırdığı köylülere çok sert ve kötü davranıyor hatta dövüyormuş. Bir söylentiye göre, kin besleyen köylüler, onu, ağzına zorla votka dökerek sonra da boğarak öldürmüşler.

Dostoyevski, çocukluğundan beri babasından yediği dayakları ve onun, annesine yaptığı eziyetleri anımsayarak bu ölüm haberine sevinir, fakat sonradan “babasının ölümünü istiyor olmak” düşüncesi onu rahatsız eder ve bunalıma sokar. Sara nöbetleri sıklaşır.

Dertleri dışında edebiyatla ilgilidir, Gogol’u okur, Almanca’dan çeviriler yapar.

Mühendis okulunu bitirince, teğmen rütbesiyle orduda istihkâm subayı olarak görev alır. Fakat askerliği sevmez, katı kurallarından nefret eder, bir yıl sonra ordudan ayrılır, yazarlığa başlar.

İLK ROMANI “İNSANCIKLAR”

Dostoyevski, ilk romanını yazar, adı “İnsancıklar”dır, (1846) yapıt halen müsveddedir, odada, masanın üzerinde dağınık kâğıtlar halinde durmaktadır. O kâğıtlarda, öksüz kıza âşık olan yoksul, yaşlı bir adamın toplum içindeki saygınlığını yitirmemek için, aşkını gizlemeye çalışarak verdiği mücadeleler anlatılmış, sıradan insanların çektiği acılar, sevgi, suçluluk gibi duygular, en çarpıcı biçimde yansıtılmıştır. Tüm roman mektuplar halindedir, yazar yanında bulunan arkadaşı Grigoroviç’e bu durumu şöyle açıklar, “İki insan arasında en saf, en doğru ilişki yazıyla yapılandır. Düşünsene, birbirlerinin sözünü kesmeden dinlemek zorundadırlar, insanların birbirine duyduğu saygının sanki anlaşma metnidir mektup.” Arkadaşı dağınık kâğıtları toplar, sıraya sokar ve ünlü şair Nekrasov’a ulaştırır. Ertesi gün Nekrasov romanı okumuştur ve

(33)

gözyaşları içinde sabahın köründe Dostoyevski'nin evine gelir. Yazara sarılır ve "Azizim hepsini okudum, çok duygulandım, müthiş bir şey bu müthiş, özellikle veremli gencin veda mektubuna bayıldım, Grigoroviç ile karşılıklı ağlaştık!" der. Nekrasov yapıtı ünlü eleştirmen Belinski'ye ulaştırır ve "Yeni bir Gogol doğdu!" der. Eleştirmen Belinski romanı okur ve Dostoyevski'ye "Bu yaşta bu gözlem yeteneğine ulaşmış olmak, Rusya'nın gelecekteki en büyük yazarlarından biri olmaya aday kılıyor sizi" der.

Yazar, aynı yıl, Gogol'dan esinlenerek yazdığı "Öteki" adlı yapıtını, yayınlar. Bu romanda ana tema, çift kişilikli bir memurun, bu özürlü ruhsal durumdan kurtulmak için, doktor yardımı olmaksızın, gösterdiği çabaların anlatılmasıdır. Eleştirmenler bu konuyu sıkıcı bulur ve not vermezler. 1847 yılında ise "Ev Sahibesi" adlı yapıtını yayınlar. Bu roman da Gogol tarzına öykünmedir, ana konu, kendini bilime adanmış, insanlardan uzak bir kişinin, yaşamının bir yerinde aşkı keşfetmesidir. Bu romanların her ikisinden de aradığını bulamaz, olumsuz eleştiriler alır, okurlar tarafından da beğenilmez.

Dostoyevski ruhsal çöküntüye uğrar, hasta olur, sara nöbetleri de sürmektedir, fakat yazarlığı bırakmaz, 1848 yılında "Beyaz Geceler"i yazar, burada romantik bir adamın dört günlük aşkını konu eder. Hemen ardından , "Bir Yufka Yürekli" gelir. Bu bir uzun öyküdür, konusu, işine ve patronuna aşırı düşkün bir memurun, nişanlandıktan sonra işini ve patronunu ihmal ettiğini zannetmesidir. Bu yapıtlarıyla edebiyat alanında biraz itibar kazanırsa da bununla yetinmez, yazarlığı bırakmaz ama bir yanda da politikayla ilgilenmeye başlar.

POLİTİKA, PETRAŞEVSKİ, BASKIN

Bir gün aynı arkadaşı Grigoreviç, onu bir derneğe götürür. Orada cuma günleri kitap okunmakta ve konu tartışılmaktadır. Dostoyevski'nin ilgisini çeker, "Öteki" adlı yapıtını, gelenlere okuyup tartışmak ister. Oraya birkaç kez gider, gelir. Derneğin başkanı Petraşevski ile görüşür, oysa o, Çar 1'nci Nikola'ya karşı gelen, rejimi devirmek isteyen bir isyankârdır, dernek üyeleri ile birlikte, polisler tarafından izlenmektedir.

22 Nisan 1849 günü Dostoyevski, bir gazete çıkarmak için Petraşevski'nin evine gider, sabaha dek konuşurlar. Evine döndüğünde hemen yatar, uyur, Bir saat sonra postal sesleri ve kılıç şakırtılarıyla uyanır. Subaylar, polisler evi basmıştır. Başkan, tüm üyeler, şüpheliler tutuklanır. Hepsi 115 kişidir.

(34)

Dostoyevski sekiz ay hapisanede yatar, burada ilk kez suç ve ceza kavramlarını bedeninde, ruhunda duyumsar. Duruşmalardan sonra “İdam” cezası verilir.

İDAM

22 Aralık 1849 sabahı, aynı hapisaneden içlerinde Dostoyevski’nin, Petraşevski’nin de olduğu yirmi bir mahkûm, Yüce Çar Efendi’nin emriyle, dondurucu soğuk altında arabalara doğru yürürken, ayak bileklerindeki zincirler nedeniyle iki yana yalpalanıyor, penguen sürüsünü andırıyorlardı.

Geldikleri Semyanovski meydanında idam mangası, mermileri namluya sürülmüş tüfekleriyle ateşe hazırdır. Mahkûmlar üçer üçer direklerle bağlanacak, rahip gelip son duasını yapacak, sonra gözlerine bant çekilecekti. Diğer mahkûmların da, durumu izlememesi için başlarına çuval geçirilir. İdamları izlemeye gelen yüzlerce vatandaş heyecanlıdır.

Teğmen kılıcını kaldırmış, tam “Ateş!” diyecekken bir atlı dörtnala meydana gelir, “Durun!” diye bağırır. Yüce Çar 1nci Nikola’nın talimatıyla suçlular affedilmiş, cezaları dört yıl kürek mahkûmluğuna, beş yıl da normal hapse çevrilmiştir.

KÜREK MAHKÛMLUĞU, OMSK KALESİ

0

Sibirya’nın Omsk kalesine sürgün edilen Dostoyevski’nin, saçları sıfır numara kesilir, ayaklarına zincirler vurulur, taş kırar, taş taşır. Okumak yazmak yasaktır, koğuşlarında pencere yoktur, yemekler çok kötüdür, mahkûmlar doğal ihtiyaçlarını kapının önüne konan bir tenekeye yaparlar.

Bu eziyetlere karşın dört yıl boyunca ruhen çöküntüye uğramaz, mahkûmların psikolojilerini inceler, ne yazık ki, sara nöbetleri de sürer ama onun da bir yararı olur, hapisanenin doktoruyla ahbaplık kurar, sara nöbetlerinden sonra revire yatar, orada romanlarını yazar.

Kale komutanı Krivitzov çok zalimdir. Elinde her zaman bir sopayla gezer, her fırsatta zaten ayakları zincirli olan mahkûmları döver. Kudurmuş bakışlarıyla herkesi korkuturdu. Bir kez Dostoyevski, onun karşısına çıkar, “yemeklerin çok kötü olduğunu” söyler, ama daha sözünü bitirmeden, komutan elindeki sopayla, yüzüne o denli şiddetli vurur ki, Dostoyevski’nin yanağından çizgi halinde kan fışkırır. Yazar, romanlarında bu acımasız komutanı da anlatır. Onu babasıyla eşleştirir.

Cezasının diğer hapislik bölümünü Semipalatinsk’te, Yedinci Sibirya Taburunda er olarak hizmet ederek geçirir.

(35)

12 Mart 1855'te, kendini affeden, idamdan kurtaran Çar 1nci Nikola ölür, Dostoyevski sevinir, Çar'dan hoşlanmamıştır.

İLK EVLİLİĞİ, AVRUPA GEZİLERİ

1856 yılında bir gün, arkadaşı savcı Vrangeli'nin tanıştırdığı İssayev'in evine giderler. Dostoyevski, İssayev'in karısı, Mari Dimitriyevna ile tanışır. Sarışın, solgun, zayıf, veremin kemirdiği bu kadına ilgi duyar. Bu ilgi giderek artar. Kadının, sarhoş, başarısız ve hasta olan kocası bir süre sonra ölür.

6 Şubat 1857'de Rus Ortodoks kilisesinin çanları ikisinin evliliği için çalar.

Dostoyevski 1859 yılında özgürlüğüne kavuşur, eşiyle Petersburg'a yerleşir. Kardeşi Mihail ile Zaman ve Dönem adlı iki dergi yayınlar. 1861 yılında "Ezilenler"i yayınlar, bu romanda, zavallı bir çocuğun psikolojisi ön plandadır. 1862'de "Ölü Evinden Anılar"ı yazar. Bu yapıtta da esin kaynağı, Sibiry'a'daki zindan yıllarına ait anılarıdır. Turgenyev ve Tolstoy her ikisini de övgüyle karşılar.

1862 yılında Fransa, İtalya ve İngiltere'yi kapsayan kısa bir yurt dışı gezisi yapar. Bu gezide, Avrupa uygarlığının kötü yanlarına, o insanların bencilliğine, anlamsız gururlanmalarına ve şımarıklıklarına tanıklık eder. Buna karşın Avrupalı olamamak kıskançlığını ve öfkesini de ruhunda duyumsar. Gezide Avrupalı yazarlarla tanışmak istemiştir fakat ne Balzac'ı, ne Victor Hugo'yu ne de Flaubert'i görebilir. Yeraltından Notlar adlı yapıtının ilk tohumları bu gezide atılır.

1863'te, sara hastalığını tedavi ettirmek bahanesiyle, yayınevlerinden, daha yazmadığı fakat yazacağı romanlar için avans para alır. Bu parayla ikinci Avrupa gezisine çıkar. Aslında niyeti, bir toplantıda karşılaştığı, kendinden yirmi yaş küçük sevgilisi, Polin Suslova ile Paris'te buluşmaktır ve ona söz vermiştir ama, kumara alıştığından, hatta uslanmaz bir kumarbaz olduğundan, Paris yerine, Weisbaden'e gider, kumar onun ikinci sevgilisidir, çok para kaybeder. Bu uğursuz olay sonunda kendini Paris'te bekleyen genç kadın, başka sevgili bulmuştur. Dostoyevski'den gözyaşları, yalvarmalar, af dilemeler... Daha sonra yazdığı "Kumarbaz" ve "Budala" adlı yapıtlarında bu duygularını yansıtmaktadır.

YERALTINDAN NOTLAR

Rusya'ya döndüğünde, veremli karısı ölmek üzeredir, yayınlanan dergiler batmıştır, Dönem adlı dergi yeniden yayınlanırsa da abonesi

(36)

yoktur, kardeşinin ve kendinin paraları da bitmiştir. Bu koşullar altında, Avrupa'lılara duyduğu nefretin etkisiyle "Yeraltından Notlar" adlı romanını yazar, sayfa düzeni bozuk ve az satılan Dönem dergisinde yayınlar, daha sonra kitap halinde vitrinlerde görünür, yıl 1864'tür.

()

Bu yapıtla, o günlere dek özellikle Fransa'dan esen romantizm rüzgârlarının karşıtı olan gerçekçilik akımının işlendiği Rus edebiyatında, sürrealist ve varoluşçuluk akımının önünü açar. Dostoyevski, Gogol'un etkisinden kurtulur ve romanında, ad vermediği, kahramanını kullanarak kendi, iç sesini, bilinç altını, en karmaşık duygularını, "Yeraltı" nitelemesiyle, özgün olarak okurlarına sunar.

ROMANIN ÖZETİ:

Kendini çok değersiz bulan adsız kahraman, insanlardan uzak, onları sevmeyerek, hatta tiksinierek, şehrin dışında, çok kötü bir odada, yalnız yaşamaktadır. Eskiden, memur olarak çalıştığı günlerde, çok ters ve kabaymış. Masasına gelenleri azarlar, onların işlerini yaparken, küfürler mırıldanır, dişlerini gıcırdatır, bundan da büyük zevk almış.

Özellikle bir subaydan nefret edermiş, o, kılıcını şakırdatarak şakırdatarak karşısında yürüyüp, iğrenç bir gururla karşısında dikilince, hırsından titrermiş.

Yazarın, ad koymadığı kahraman, şu anda kırk yaşındadır ve geçirdiği kırk yılı "Koca bir ömür" diye düşünür. "Kırkıktan sonra yaşamak, ayıptır, ahlaksızlıktır, aşağılıktır." der. "Aptallar, namussuzlar yaşar, kırkıktan sonra" diye düşünür. "Ama ben altmış yaşına dek yaşayacağım!" diye sokaklarda bağırarak ister. (Hayrettir, bunu kahramanına, iç sesiyle söyleten Dostoyevski'nin kendisi de tam altmış yaşında ölmüştür. -Y.Ç.)

Kırk yaşından sonra, uzak akrabalarının birinden altı bin ruble miras kalır ve artık çalışmaz, ama Petersburg'un kenar mahallesinde köşesine çekilmiş otururken kendini iğrenç, kepaze ve aşağılık olarak duyumsar. Bu duygu zamanla hazzı dönüşür. Kendini "Ciğeri beş para etmez bir insan olarak" kabullendiği zaman duyduğu acı da en büyük zevk olur onun için. "Acıda hazların en tatlısı saklıdır!" der.

Kahraman, bazen "böcek olmak", bazen "tokat yemek" ister. Her ikisinde de suçu kendinde arar, "Benim suçum, herkesten daha akıllı, daha bilinçli olmamdır!" diye düşünür.

Onun bir aydır dişleri de ağrıyaktadır. O, bu ağrılardan ayrı bir haz duyar, inilti çıkarır, ama "acı çeken kimsenin tüm zevki inlemektir,

(37)

haz duymasaydı inlemeyi sürdürür müydü?” der. Öç almak ise apayrı bir zevktir, adaleti sağlayacağım diye, hiç suçluluk hissi duymadan rahat rahat öç alınır. Adsız kahraman bom boş otura otura, hep böyle düşüncelerle usunu yorar.

KAHRAMAN OKURLA KONUŞUR

Adsız kahraman, okurlara seslenir, “Benim gibi yeraltı adamlarının dizginlerini sıkı tutmak gerek. Biz kırk yıl yeraltında sesimizi çıkarmadan otururuz, ama bir de fırsatını bulup yeryüzüne çıktık mı, dırdırımızdan kurtulamazsınız.” der. “Bunlar benim bir çeşit anılarımdır, fakat öyle anılar vardır ki, değil yazmak, en yakın dostlarınıza bile anlatamazsınız, ancak kendi kendinize itiraf edersiniz. Zaten, doğru dürüst anı yazmak olanak dışıdır, kişi kendisi hakkında bir sürü yalan söyler, Rousseau bile “İtirafılar”ında, bir çok yalan kıvırmıştır.” diye ekler.

YİRMİ DÖRT YAŞ ANILARI

O, zaman zaman gençlik anılarına dalar.

Yirmi dört yaşındayken de yabani derecesinde insandan kaçır, yalnız yaşardı. İş yerinde çevresindeki memurlardan öğrenirdi. İçlerinde çopurlar, üstü başı leş gibi kokanlar vardı. Kendisi onlardan apayrıydı. İşe gitmek ona ölüm gibi gelirdi.

Almanlar’ın özellikle Fransızlar’ın başı yıldızlara eren aptal romantikler olduğunu, Ruslar’ın ise onlardan daha zeki ve realist olduklarına inanırdı. Görevini küçümser ama ekmek parası için kötülemezdi.

SUBAY TARAFINDAN İTİLMEMEYE GÖZ YUMAMAZ

Okuyordu, eline ne geçerse okuyordu, bu ona coşku veriyor, çok zevk alıyordu, ama ne yazık ki, o zevk de yavaş yavaş acıya dönüşüyordu.

Geceleri yalnız başına, korkarak, kendi ayak seslerini dinleyerek, gizli gizli, kirli sokaklarda dolaşırdı. İşte o gecelerden birinde, bir adam, dövülerek, meyhanenin bilardo salonunun penceresinden dışarı atılır. Olayı gören kahraman, atılan adamı kıskanır. “Belki ben de biriyle dövüşürüm, beni de atarlar, ne iyi olur” düşüncesiyle meyhaneye girer. Bilardo masasına yaklaşır, durur. Oradan geçmek isteyen bir subay, onu hafifçe iterek, geçer gider. Çok duygusal olan kahraman, dayak yemeye razıdır, ama itilmeye kesinlikle göz yummaz, o subayı bağışlamaz. O denli gururu incinir ki, ille o da, onu itecektir. Subayın yüzünü, şeklini ezberler, fırsat kollar, akşam dolaşmalarında karşısına çıkar, saygın görünmek için

(38)

giysilerini değiştirir, ama karşılaştıklarında onu itekleyemez, hatta saygıyla biraz kenara çekilip yol verir. Bu böyle sürer, uykuları kaçır. Onu düelloya çağırır, mektup yazar, fakat postaya vermez. Sonunda çare bulur, bir gün onunla karşılaştığında, ancak gözlerini kapatarak ona hafifçe çarpar. Aradan iki yıl geçmiştir, subay farkına bile varmaz, yürür gider.

İÇKİLİ VEDA TOPLANTISI

Kahraman, bunalımlı günlerini atlatmak için bolca hayal kurar. “Güzel ve yüce şeyler”e ulaşmak ister, başaramayınca, giderek daha batağa saplanmamak için dış dünyaya açılmayı dener.

Önce iş yerindeki şefiyle, sonra eski okul arkadaşlarıyla ilişki kurar. Simonov’un evinde buluştuklarında üç okul arkadaşı aralarında neşeyle konuşurlar, o dördüncüdür, ona hiç yüz vermezler, hatta ertesi gün yapılacak bir veda toplantısına, onu sevmediklerini belli ederek, katılmasını istemezler, ama o zorla ve yüzsüzlükle kendini toplantıya kabul ettirir. Veda edilecek arkadaş, bir prensin yaveri olan Zverkov’dur.

Toplantı, yemekli, içkilidir, arkadaşları masada, onu küçük düşürecek sorular sorarlar, “Maaşın ne kadar?, Zayıflamışsın, yoksa aylığın yetmiyor mu? Üstün başın dökölüyor, sana kimse bakmıyor mu?” gibi yersiz sorulardır bunlar. Sonunda hiç yüzüne bakmaz, onu masada tek başına bırakır, salona geçerler. En çok da yaver olan Zverkov hakaret eder.

Sonunda hepsi fahişelerle buluşmak için randevu evine gider, o lokantada kalır. Duruma çok içeren kahraman, dışarı çıkar, hava çok soğuktur, kar yağmaktadır. Bir kızak tutar, onların gittiği yere, önceden bildiği, randevu evine gider. Yolda hep Zverkov’u tokatlamayı ve düelloya çağırmayı düşünür, diğerlerini de azarlayacak, böylece hepsinden intikam alacak, rahatlayacaktır.

RANDEVU EVİ ve LİZA

Randevu evinde fahişe kadınlar onu karşılar, salona alırlar, fakat arkadaşları ortada yoktur, onlar gelmiş ve gitmişlerdir. İşte o sırada, taze, solgun yüzünden saflık ve iyilik akan bir kız içeri girer. Kahraman, içinden gelen, çok tatlı bir duyguyla kıza doğru yürür. Sevgiyle bakışırlar.

Uyandığında, sönmeye hazır bir mumun aydınlattığı odada, yataktadır. Oda haraptır, eski eşyalar, kırık iskemleler, sağa sola atılmış ıvır zıvır. O sırada duvardaki saat iki kez çalar. Yarı karanlıkta, baş ucunda

(39)

iki gözün, kendine baktığını görür. Bu, o akşam gördüğü solgun yüzlü kızdır, birlikte yattıklarını anımsar.

Demek iki saattir onun koynundadır. Fısıltıyla konuşurlar, kızın adı Liza'dır, yirmi yaşındadır, Rus'tur. Anasını, babasını, büyüdüğü yeri öğrenir. Sohbet sürer, ama konu nereden nereye gelir, ölümler, tabutlar, içine su dolmuş mezarlıklar, daha sonra, fahişelik, ihtiyarlık, değersizleşme, sokağa atılma, yine ölüm. Liza'nın ruhu alt üst olmuştur, kahraman, ayrılırken adresini verir, kızı evine çağırır.

Günlerce evde solgun yüzlü kızın gelmesini bekler, hem gelmesini ister, hem gelmemesini. Bu arada yanında çalıştırdığı Apollon adlı uşağının aylığını ödemez, bile bile geciktirir. Bu konuda uşığı ile çekişirken kapı açılır, Liza gelmiştir. Şaşırır, evin karışıklığından, yoksulluğundan, içinden kırpıntılar çıkan divandan, paçavraya dönmüş üstünden başından utanır. Ona çay söyler, uşığı iki bardak çay getirir.

Liza,"Ben, o iğrenç yerden temelli çıkmak istiyorum" diye söze başlar. Beş dakika sessizlik olur, kahraman "Onu kurtaramayacağını, o akşam randevu evine bir subay arkadaşını tokatlamak için geldiğini" anlatır sonra ona "Haydi, durma, bas git!" der, ardından kendini yüzü koyun divana atar, hıçkırır hıçkırır ağlar. Liza çok şaşırır, boynuna sarılır, o da ağlamaya başlar, birlikte sarılmış ağlaşırlarken kahramanda birden "ona sahip olmak" duygusu alevlenir, gözleri arzuyla parlar, tüm bedeni şehvetle titrer, coşkuyla kucaklaşır, birlikte olurlar.

Bir çeyrek saat sonra, kasırga sona ermiştir, Liza baygın gibi yattığı yerden kalkar, kapıya doğru yavaş yavaş yürüyerek "Allahaismarladık!" der. Ayak sesleri uzaklaşır, sokak kapısının kapandığı duyulur.

Ardından, kahraman onu çok arar ama bulamaz. Aradan yıllar geçer.

KAHRAMANIN VEYA DOSTOYEVSKI' NİN SON SÖZÜ

Adsız kahraman der ki, "Bu romanı yazdığım sürece utancımın yerin dibine geçtim, ama bizler yeraltı insanlarıyız, yani etiyle kemiğiyle insan olmak bize yük geliyor, ayıp sayıyoruz, soyut insan diyebileceğim garip yaratıklar olmaya can atıyoruz, zaten ölü doğmuş kişileriz, bundan da zevk almaya başlıyoruz, yeter bu kadar; bir daha da yeraltından yazmak istemiyorum."

Böyle pasif, soyut, yeraltı insanların, çelişkilerle dolu iç dünyaları, ancak bu denli etkili anlatılabilir. Bu yapıt Dostoyevski'nin iki yıl sonra yazacağı "Suç ve Ceza" adlı Dünya Klasığı'nın başlangıcıdır... Müjdecisidir.

HALİL CİBRAN'IN SEÇME YAPITLARI (*)**Hasan Akarsu**

Doğunun Nietzsche'si olarak bilinen Lübnan asıllı filozof ve ressam Halil Cibran'ın birçok yapıtı vardır. Bunlardan Deli, Ermiş, Ermiş'in Bahçesi, Gezgin, Kum ve Köpük, Rüzgârgülü, Tebessüm ve Gözyaşı'ndan seçmeler okurlara sunulur.

Deli yapıtında delilik sorgulanır. Sokaklarda maskesiz koşan kişiye deli deyip gülenler kınanır. O ki öyle davranıp özgürlüğü ve güveni bulur. Deliliğini maskesinin ardına saklar. Yedi benliği vardır: İlkel, delinin neşeli yönü, aşk dolu yönü, zavallı yönü, düşünen deli, çalışkan deli ve hiçbir şey yapmayan... Narın yüreğinde yaşarken bir tohumun düşünüyü dinlemek, bir gün ağaç olacağını düşünmek... Deli kendini geceye benzetir ki ikiz kardeştir deli ve gece. Yazarın arayışları sürer. Sevinci, sevgiyi, bilgeliği değerlendirir.

Ermiş, El Mustafa'nın yaşadığı kentten hüznü ayrılışıyla başlar. Kâhin El Mitra, onun gitmesini ister, ona şefkatle bakar. Doğum ile ölüm arasındaki farkı anlatmasını ister. Ermiş, "Aşk, sizi çağırdığı vakit, onun peşinden gidin. Her ne kadar yolları sarp ve zorlu olsa da..." (s.60) der. Evlilik konusunda ise "Sevin birbirinizi, ama aşka zincir vurmayın" (s.63) öğütünde bulunur. "İstendiğinde vermek iyidir... İstenmeden vermek ise daha iyi" (s.67) diyerek yardımseverliğe açıklık getirir. Evler için: "Evler sizin geniş bedeninizdir" der. Giysiler, özgürlük ve yasalar üzerine de ilginç sözleri vardır. "Tutkularınıza aklınız yön versin" diyen Ermiş, dostluk üzerine de "Tarlanızdır sizin, sofranız..." der. Yaşamın ve ölümün bir olduğunu söyler.

Ermiş'in Bahçesi, El Mustafa'nın gemisiyle 12 yıl sonra, doğduğu adaya dönüşünü ve acı veren kutsal yolculuğunu kapsar. Yaşam, derin, yüksek ve uzaktır. Bahçesindeki badem ağacının altında ağlar, evinden 40 gün 40 gece çıkmaz. Müritleri ona adada 12 yıl neler yaptığını sorarlar. O da baharı, kışı, dağları, çölleri, yönetilen halkı anlatır.

Gezgin yapıtında, birçok konuda açıklamalar yapar. Çirkinlik-güzellik, eşin değeri, adalet vb. Hayvan öyküleri anlatarak dersler çıkarılmasını ister. Karga ve Tarla Kuşu, Sırtlan ve Timsah, Deli ve Tımarhane vb. Deliyi ziyarete giden kişiye delinin duvarın öteki tarafı olarak dışarısını tımarhane olarak nitelendirmesi düşündürücüdür.

Kum ve Köpük yapıtında anlamlı sözler vardır. Anımsamak, gece, insanın değeri üzerine düşündürür insanı. "**Ağaçlar, yeryüzünün gökyüzüne yazdığı şiirlerdir**" (s.235) ne güzel bir sözdür. Yine şiir üzerine söylediği söz de anlamlıdır: "Şiir, açığa vurulmuş bir düşünce değildir. Gülen bir ağızdan yahut kanayan bir yaradan yükselen şarkıdır" (s.236). Yazar, sevginin her gün kendisini yenilemesini isterken aşk ile ışığı bir tutar. Doruğun da sonunun olmadığını belirtir.

Rüzgârgülü'nde de sevgi, aşk ve yalnızlık üzerine sözler yer alır. **Tebessüm ve Gözyaşı**, insanı düşündüren sözlerle doludur. Ruha yalvarış, merhamet dilemek, zenginlik, kanaat etmek, ölüm vb. konularda ilginç görüşleri vardır yazarın. Şair için: "O, bu dünya ile gelecek dünya arasındaki bir bağıdır" (s. 342) der. İnsanın şarkısı ise başlangıçtan dünyanın sonuna değin söylenen şarkıdır.

Halil Cibran, yapıtlarında felsefeyi, düşünmeyi sevenler için güzel sözler söyler. Dünyamızda, bir düşünür, bir yazar, bir ozan ve ressam olarak önemli izler bırakır.

HALİL CİBRAN'DAN AFORİZMALAR (*)**Hasan Akarsu**

Halil Cibran 06 Ocak 1883 Lübnan doğumlu olup 10 Nisan 1931'de ölür. Çocukluğu Osmanlı egemenliğindeki Lübnan'da geçer. Bağımsızlık savaşçısıdır ve bir ağabeyi, iki kız kardeşi vardır. Annesi Kamile Rahme, ailenin ayakta kalabilmesi için çalışır. ABD'ye giderler, annesi seyyar satıcılık yapar. Arapça öğrenmek için Lübnan'a dönen Cibran, Beyrut'ta Arapçadan İncil'i okur, etkilenir. 1902'de Fransızca öğrenir. ABD'ye, Boston'a döner. Ailesindeki ölümlere üzüldür. Josephine adlı kadına tutulur, Mary ile tanışır, yapıtlarını İngilizceye çevirtir. Yazar Rihani'den etkilenir, din adamlarını sevmez. 1908'de Paris'te sanat öğrenimi görür. Lübnanlı sınıf arkadaşı Yusuf'la buluşur. Klasik sanatı sever. Rihani'yle Londra'ya giderler. Sonra da ABD'ye yerleşir. 1912'de Kırık Kanatlar romanını yazar. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı çıkar. Mary'yle aşkı sürerken Nietzsche'den etkilenir. 1923'te ünlü kitabı *Ermiş'i* yazar. *Deli* kitabı da yayımlanır. Kadın özgürlüğünü savunan Mey'le tanışır. Barbara Young'la yaşar. 1928'de alkole düşkündür ve ruh sağlığı bozuktur. 10 Nisan 1931'de sirozdan ölür. 1932'de doğduğu köy olan Biserrî'ye gömülür, mezarındaki kemiklerini çalınır.

Aforizmaları (Özdeyişler, aykırı sözler)

Aforizma, özdeyiş, aykırı söz, özlü söz anlamında kullanılır. Cibran, insan yaşamını etkileyen her konuda özlü sözler söyler. İnsanlığı bir ışık nehri olarak görür ve okyanusta bir damla olduğunu belirtir. Duyan ve anlayan insanın “deli” olarak nitelendirildiğini, iç zenginliğinin insanın yüzünü güzelleştirdiğini vurgular. Herkesi tanıyan insan kendini de tanımış olur. Ruh üzerine düşünürken verimli olmanın sancılı olduğunu, insanın söyledikleriyle tanınacağını vb. belirtir. Deli ve dâhinin Tanrı'ya en yakın insanlar olduğunu, büyük insan olmak için efendi ve uşak olmamak gerektiğini anımsatır. Az şeye sahip olup hepsini verenleri sever. İstenmeden vermeyi, şimdiden vermeyi önemser. Özgürlükler için benlikleri terk etmek gerektiğini, başımızdaki despotların sorumlusunun bizler olduğunu vurgular. Nirvana, en yüksek ruh durumudur ki aşkı, güzeli istemekle erişilebilir. Ona göre beden bir müzik aletidir ve haz, isteklerin tomurcuğudur. Gerçekleri ortaya çıkaran şey ise büyük acı ve büyük sevinçtir. Her tohumda bir özlemin gizli olduğunu, ulaşmak istediği şeylerin insanı değerli yaptığını belirtir. Yüzsüzlükle elde edilen başarıdan, edeple elde edilen başarının üstün olduğunu vurgular ki günümüzde yaşananları anımsatır. Ona göre kavuşmalar, bir tür anımsayıştır. Öğrenimsiz akıl, sürülmemiş tarlaya benzer. Akıl ve hırs ruhun yelkenleridir. Sevme gücü, insana verilmiş en büyük armağandır. Sevgi ışıktan bir yoldur. Aşk, âşık ile mâşuk arasında bir maskedir. “Tutkulu aşk, giderilmesi mümkün olmayan bir susuzluktur” (s.146). İnsanın arkadaşında ruhsal derinlik olmalıdır. Dost ise sevgi ekilen tarladır. Cibran, yaşamın özüne ulaştığımızda her şeyde güzellik bulacağımızı söyler. Ölüm de yaşamın gizidir. İçilen her kadehte yüreğimizde bir şarkı olmasını öğütler. Adaletle önem verir ki “Adaletin yarısı merhamettir” (s.196) der. Şiirlerle sonsuzlukta buluşacağına inanır. Sanat da doğanın sonsuzluğa attığı bir adımdır (s. 213). Tutkunun şiirden üstün olduğunu belirtir. Şiiri şöyle tanımlar: “*Şiir, birazı sözcükten; çoğu sevinç, acı ve hayretten oluşan bir şeydir* (s.222). Yine ona göre ağaçlar, yeryüzünün gök kubbeye yazdığı şiirlerdir.

Halil Cibran'ın aforizmaları tüm konularıyla insanı ilgilendirir, insanı düşündürür, iyi insan olmanın erdemine yönlendirir. Varoluş, yalnızlık, acılar, sevinçler, doğa, din, Tanrı, erdem, sanat, şiir vb. konularda söylenmiş özlü sözler insanı zenginleştirir.

(*) Aforizmalar-Halil Cibran, Anonim Yayıncılık, 2021, 272 s.

“DAĞIN RÜYASI” (*)

Hasan Akarsu

Ali Volkan Demir, Öğretim üyesi, yazar ve çevirmen olup yüksek lisans ve doktorasını Kyoto Üniversitesi’nde tamamlar, Japoncadan çeviriler yapar. “Dağın Rüyası” yazarın ilk romanıdır. Anlatıcı Barış, Japonya’dan dönünce kendini Anadolu’da bir fakültede bulur. Görkemli dağın bulunduğu kentin fakültesinde Japon Dili ve Edebiyatı okuturken yaşadıklarını, duyumsadıklarını, öğrencileriyle ilişkisini anlatır. Arkadaşı Cenk’le telefon görüşmeleri yapar. Arzu ise İzmir’de yaşayan sevgilisidir.

Fakülte ortamı, yönetici ilişkileri sıkıntılıdır. Barış, Bilge Hoca’nın açılış dersini izler. İlk derslerinde öğrencilerin Japon Edebiyatı’na ilgisizliğine üzülür. Zamanla tüm öğrencilerinin ilgisini çeker, dersini de sevdirebilir. Sevgilisi Arzu, Barış’la bir kıyı kentinde yaşamayı düşlerken bu ayrılıktan yakınır. Gittikçe araları bozulur. Arzu, İzmir’de çıktığı kafenin sahibi Murat’la çıkmaya başlar. Murat, evli ve bir çocuk babasıdır, boşanma sözü verdiği halde buna yanaşmayınca Arzu bunalıma girer, intihar eder. Annesi, tuttuğu günlükleri Barış’a verir.

Mavi yalnızlıkta aşkını aramak

Barış, Anadolu kentindeki ıssızlıktan, yalnızlıktan yakınır. Karlı, yüce dağı izler. Fakültede görevli Alev Hanım’ın şikâyetleriyle uğraşır. Bölüm Başkanı ve Dekanın uyarılarından canı sıkılır. Konya’da Mevlana Müzesi’ni gezer. Arzu’nun intiharından sonra “Mavi yalnızlık” yakasını bırakmaz. Hafta sonları yürüyüş yapar. “Yürümek ve yazmak” üzerine düşünür. Japon haiku ozanlarının arayışlarını değerlendirirken, Matsuo Basho, Taneda Santoka’yı ve onun “Kendinden kaçarken kendi olmuş biri” olduğunu, Kyoto’dayken Marangoz Matsumoto ile Budist tapınağına gittiğini anımsar. Barış, kent merkezine indiği bir gün, bir hana girip sahaftan kitap alır ve Ayperi’yle tanışır, konuşur. Bu buluşmaları sürerken ona ilgi duyar. Derslerinde haikular üzerinde durur. Mevsimler üzerine ve yaşamın bir anını olduğu gibi işlemek amacıyla yazdıklarını vurgular. Ayperi’yle tanıştıktan sonra özgüveni artar, kendi ben’ini bulur. Ayperi, sahafı kapatıp haber vermeden ortadan kaybolunca yıkıma uğrar. Aklını yitirmiş olduğunu söyleyen Mecsup Şafak’la tanışır. Roman yazmak ister. Derste sesini yitirdiğinde Cenk’in doktor kuzeni Deniz’e muayene olur. Travma sonucu sesini yitirdiği anlaşılır ve Güney kıyılarına tatile gitmesi önerilir. Olimpos’a birkaç kez gider. Orada on yıldır çayevi işleten adamla tanışıp öyküsünü dinler. Mert ve Elif’le tanışır, aşk üzerine konuşurlar. Aşkın, “kadınlarla aklını yitirmek olduğu” görüşünde birleşirler. Barış, orada romanını yazmayı sürdürür. Ayperi, unutamadığı bir düştür karşısında. Hiçbir aşkın yarım kalmayacağını, Ayperi’ye kavuşacağını düşler. Cevat Çapan’ın dediğince “Aşk bir buluşmadır” artık. Karşısında Ayperi’nin hayali belirir. Fakülte’ye döner. Dağ, ona düşünde içinden geldiği gibi yazmasını söyler. Kentten dışarıya çıkmasına izin vermez. Barış, öğrencilerine fakülteden gideceğini söyleyince üzülürler. Ayrılıktan kaçılmayacağını bilirler ve doğum günü olduğu için Barış’a haiku yazıp armağan ederler. Barış, geceleyin yürüyüşe çıkar feneriyle. Dönüşte Ayperi’yi görür karşısında, adı Rüya olan.

Ali Volkan Erdemir, “Dağın Rüyası” romanında gençlik aşklarını yansıtırken bunalımları aşmanın yollarını da gösterir. Öğretmen Barış’ın ve öğrencilerinin kimliğiyle yaşama sevincini çoğaltmaya katkıda bulunur.

(*) Dağın Rüyası-Ali Volkan Erdemir, Roman, Doğan Kitap, Mayıs 202,134 S.

BABA OĞUL HESAPLAŞMASI: “ÂŞIKLAR BAYRAMI” (*)

Hasan Akarsu

Yazar Kemal Varol 1977 doğumlu olup şiir, öykü ve romanlarıyla tanınır. Ucunda Ölüm Var (2016) romanından sonra “Âşıklar Bayramı” romanıyla okurlarına ulaşır. Baba ve oğul hesaplaşmasını yansıttığı romanında akıcı bir anlatım ve şiirsel bir dil ilgi çekerken “İçli bir türkü” söyler. Avukat Yusuf, yirmi beş yıl sonra buluştuğu babası Âşık Heves Ali’yi ve kendi dünyasını yansıtırken iç burkan bir yaşamdan kesitler verir.

Yusuf, gece geç yatar, uyuyamaz. Kapı zilin sesiyle gelenin kim olduğunu merak eder. Kapıyı açtığında yirmi beş yıl sonra üç telli bağlaması ve tahta bavuluyla gelen babasını görüp evine alır ve babasının “Konuk kabul ediyor musun?” sorusuyla hesaplaşma başlar. Kuşağında sonda borusu, vücudunda, ayaklarında şişlikler ve yüzünde pişmanlık vardır. Bundan sonra romanın bitimine değin baba ve oğulun yaşamöyküsünü izleriz. Yusuf beş yaşındayken annesiyle babası boşanır, annesi başka biriyle evlenir. Üvey baba elinde sıkıntı çeker. Heves Ali, tanıştığı müzik öğretmeni Bedih’e ilgilenmesi için bilgi verir. Bedih Öğretmen yalnız bırakmaz Yusuf’u. Üniversite yıllarında, eylemlere katılıp karakolda işkence gördüğünde bile yanındadır. Avukat Yusuf, onun bu ilgisinin babasının uyarısından dolayı olduğunu son günlerde öğrenir ve babasını sevmeye, baba kokusunu duymaya başlar. Heves Ali, halk âşığı olup tütün tabakası ve çakmağı kuşağında, tütün sarıp içer, öksürür, bitkindir. Sanki ölmek için gelmiştir oğlu Yusuf’a.

Diyarbakır’dan Kars’a Yolculuk

Yusuf, mahkeme davalarını izler, ortağı Serhat’la çalışır, iyi bir işi vardır. Üniversite yıllarından aşk yaşadığı Aylın’ı unutamaz ama on beş yıl da görmemiştir. Yıldız ile ilişkisini sürdürse de Aylın’a ulaşmaya çalışır. Ona üç mektup yazar ve bağışlanmasını ister. Karşılık alamaz. Doktor arkadaşı Salim Van’da görevlidir. Babasının tahlil sonuçlarını ona gönderip değerlendirmesini ister. Ciğerleri bitik olup ölümcül hasta olduğu anlaşılır. “Ömrünü bir bağlamanın peşinden” sürdüren baba, bu kez hasta haliyle Kars’ta düzenlenen Âşıklar Bayramı’na gitmek için bilet bile almıştır. Onu otogara bırakıp otobüse bindirse de içi rahat etmez. Otobüsten indirir. Yusuf, Erzurum’a davası olduğu için gidecektir. Babasını da oradan sonra Kars’a götürebileceğini söyler ve otomobiliyle yola çıkarlar. Elazığ yolundan giderken kırk yıl süren çatışmalar nedeniyle polis denetiminden geçerler. Bir benzin istasyonunda durduklarında babasının mezarlığa gidip bir kadın mezarını ziyaret ettiğini görür. Bundan sonra

daha üç kadın ile de görüşüp helallik isteyecektir. 83 yaşında olan Heves Ali'nin giysileri eskidir, her şeyi kokmaktadır. Yusuf, babasını Arkanya'da hamama götürüp yıkatır, çarşıdan yeni giysiler alıp giydirir. Yüzü gülen babası onu da sevindirir. Elazığ'da hastaneye götürür, serum takılır, iğne yapılır, rahatlar. Acilde "Küfran" şiirinin sahibiyle karşılaşır. Bekir Çavuş da tanır onu. İlgilenmelerine sevinir. Köprübaşı'ndaki meşke giderler. İçerde 15-20 âşık çalıp söyler. Şark köşesi gibidir içerisi. Ermenilerden kalma bir konaktır, taşları Ermeni mezarlarından, ustaları da Ermeni... Oraya gelen aklını yitirmiş, salya sümüklü bir kadınla ilgilenir Heves Ali. Ondan helallik alır. Türküsünü söyler: "Benden akıp giden nehirler..." Harput'tan çıkarken eczaneden ilaç alırlar. Kovancılar'da iğne yapılır ve serum verilir. Önlerinde altı saatlik yol vardır. Zaza toprağından geçerler. Yada Çeşmesi ve Telli'nin öyküsünü anımsar Heves Ali. Baba ile oğul adalet üzerine konuşurken, iki dünyada da adaletin olmadığını söyler baba. Yemek molası... Çapakçur'dan ayrılış... Ilıcalar yol ayrımında arabadan inip bir köye yalnız gitmek ister Heves Ali. Gidemeyince de yine Yusuf götürür. Zaza köyünde onu köylü sarıp sarmalar, çevresini kuşatır. Ev sahibi Mamoş Amca ilgilenir. Heves Ali o köydeki Menuş kadına tutkundur. Onunla görüşmek ister, görüşüp barışırlar, sarılırlar. Menuş kadın, Yusuf'u babası Heves Ali'ye benzetir. Çat üzerinden Erzurum'a giderlerken "Ben her şeyi düşünmekten uyuyamıyordum, o hiçbir şeyi unutamadığı için" (s.168) der Yusuf. Heves Ali de ayrılık ile ölümün birbirine benzediğini söyler. Ölünce Malatya-Arguvan'a, oradaki kadının yanına gömülmeyi vasiyet eder. Erzurum'da da Âşıklar Kahvesine gitmek ister. Polis denetiminde bu kez bavulu açılır ve içindeki kefen beziyle sabunu görür Yusuf. Orada da bir kadın âşığına telefonla ulaşır çalıp söyler. Kahvede, Kul Yakup onu tanır, sahip çıkar. Fenalaşınca da Palandöken'deki özel hastaneye kaldırılırlar. Yoğun bakımda kalır, odaya çıkartılır. O yaşlı kadın da gelir ziyaretine. Kul Yakup'un çaldığı Sultan Suyu türküsüyle (kendi türküsü) kendine gelir Heves Ali. Bu kez Kars yolculuğu cankurtaranla yapılır. Âşıklar Bayramı'na yetiştirilir. Tüm âşıklar karşılar onu. Sultan Suyu türküsünü birlikte söylerler. Heves Ali, yüzündeki gülümsemeye herkesten helallik alıp orada ölür. Oğlu Avukat Yusuf, onun son isteğini yerine getirmiş olur.

Yazar Kemal Varol, Âşıklar Bayramı romanında baba oğul hesaplaşmasını, sorumluluklarını etkili bir dille anlatır. Ünlü bir halk ozanının dünyasına girerek yurdunu, yurt insanının sıcaklığını, konukseverliğini tanıtmanın mutluluğunu duyumsatır.

(*) Âşıklar Bayramı-Kemal Varol, Roman, İletişim Yayınları, 2019, 228 s.

AHMET ASKERE GİDECEK

HİKMET KURTER

Yapı ustası Numan Balyalı ile oğlu Ahmet'in ömür sürdüğü Çeşme, İzmir'e seksen kilometre uzaklıkta, dar sokaklarında çatıları kırmızı kiremitli, sarmaşıklı, fesleğenli, begonvilli taş evlerin sıralandığı bir sahil kasabasıdır.

Yazın dinlenceye gelenlerle birlikte nüfusu beşe katlanan ilçenin tam merkezinde liman yer alır. Kale, limanın sol tarafına düşer. Sağ taraftaki sahil şeridini lokantalar, çay bahçeleri doldurmuştur.

Yerli halkın büyük çoğunluğu akşamları çay bahçelerinde oturarak, açık hava sinemasında film seyrederek vakit geçirirdi.

Yapı ustası, elli beş yaşlarında, az konuşup çok düşünen, nasırlı iri elleri, tuz ve güneş yanığı kırış kırış yüzü olan bir adamdır.

Baba oğlun yaşadıkları nohut oda bakla sofa ev, Numan Ustaya babasından kalmıştır.

Numan Balyalı hâlini hatırını soranlara,

-Çok şükür iyiyim, derdi. Aç açık kalmadan, namerde muhtaç olmadan kıt kanaat geçinip gidiyoruz işte. Biliyor musunuz, ekmek aslanın ağzında bu zamanda. Hatta az bile söyledim. Ekmek aslanın ağzında değil karnında, karnının ta içinde... Ha deyince iş bulunmuyor. İş bulduğum günler oluyor, bulamadığım günler oluyor... İş bulursam, dişimi tırnağıma takıp çalışıyorum. Çalışmaktan imanım gevriyor. Boş kaldığım günlerde de, balığa çıkıyor, evin geçimini öyle sağlıyorum.

Numan Usta bir işi bitirip de parasını cebine koyduğu akşam, küçük bir rakının da içinde olduğu öteberiyi düzer, eli kolu dolu bir halde evine yollanırdı. Sonra da sofrada oğluyla karşılıklı kadeh tokuşturup iyice keyiflendiğinde Ege türküleri tutturdurdu. Zaten daha çok küçükken Ahmet'in diline rakı sürerek ilk tattıran da ustanın gene kendisiydi.

(46)

Kısacık boylu, siyah, simsiyah kıvrıkcık saçlı, dana gibi iri gözlü bir genç olan Ahmet ne baba mesleğine ısınabilmiştir ne de denize, balığa, yosuna merak sarabilmiştir. Arada bir, o da canı isterse, babasıyla birlikte yapı işine giderdi. İşte hepsi o kadar.

Yapı ustası, oğlunun bu dünyayı umursamaz, işten güçten kaçır halini gördükçe,

- Haylaz oğlum, hayta oğlum, bir işe yaramaz oğlum, diye kızır, köpürür, azarlardı Ahmet'i.

Ama bağırıp çağırdıktan, verip veristirdikten sonra, "Yapma be Numan, bu çocuk kanından, canından olma oğlun. Bu dünyadaki tek varlık nedenin. Atsan atamazsın, satsan satamazsın. Varma bu kadar üstüne." diye kendi kendisiyle hesaplaşır, kızgınlığı bir anda soğur, oğulcuğunu bağrına basardı. Cebini de asla harçlıksız, parasız bırakmazdı.

Az konuşup çokça düşünen Numan Balyalı son zamanlarda sık sık, "Şu dünyaya gözümü yumduktan sonra dedesinden kalan evi satar savar, elindeki parayı kısa zamanda çarçur eder, dımdızlak ortada kalır bu oğlan" diye aklından geçirir olmuştu. "Bunu önlemenin tek yolu, şu çocuğu bir an önce helâl süt emmiş bir kızla baş göz etmek. Bu sayede çoluk çocuğa karışır, sorumluluk sahibi olur da dede yadigarı evi elinden çıkarmaya yeltenmez. Ama yirmi yaşında eli hâlâ iş tutmamış, boş gezenin boş kalfası bir adama kim kızını verir ki? Belki askere gidip döndükten sonra akıllanır uslanır da bu işi de kolayca hallederiz..."

Ahmet son yoklamasını yaptırmış, yakında, pek yakında askere gidecekti. Ahmet'in - sağlıklı her Türk erkeği gibi- askerlik yapması pek olağan, pek sıradan bir durumdu. Ancak olağanüstü bir şey vardı ki, o da, bu esmer, kıvrıkcık saçlı gencin doğduğundan beri Çeşme'den dışarı adımını atmamış, seksen kilometre ötedeki İzmir'e bile bir kere olsun ayak basmamış olmasıydı.

Babası kendisine helâl süt emmiş bir kız araya dursun, asker adayı bulacağını çoktan bulmuştu: Nalburun büyük kızı, Nihal.

(47)

Boşuna gönül ferman dinlemez, dememişler.

Varsın Nihal kendisinden beş altı yaş büyük olsun, varsın boyu on santim uzun olsun, varsın bir gözü şehlâ baksın, varsın ailesi zengin olsun... Bütün bunlar sıırıslıkam âşık delikanlıya vız gelip tırıs gidiyordu.

- Davul dengi dengine diye çalar. Senin gibi bir baldırı çıplağa kızlarını vermezler. Vazgeç şu sevdadan, vazgeç kendi kendine gelin güvey olmaktan... O kız sana göre biri değil, siz ayrı dünyaların insanısınız. Hem alıp da ne yapacaksın Nihal'i? Bugüne kadar yaşadığın şu kovuktan, şu küçücük ilçeden dışarı çıkmamış bir adamsın. Hayatı tanımıyorsun, yol yordam bilmiyorsun... diye laf edenlere Ahmet,

- İnsan sevdiğinden, sevdiceğinden vazgeçebilir mi kardeşim? diye karşılık veriyordu. Vazgeçmez. Vazgeçemez. Ben de asla vazgeçmeyeceğim. Bunu sakın aklından çıkarma. Bir de diyorsun ki, "Davul dengi dengine diye çalar." Doğru söylüyorsun, güzel söylüyorsun, ama Nihal ortaokulu yarıda bırakmış mı kardeşim? Ortaokulu yarıda bırakmak demek ilkokul mezunu olmak demek değil midir kardeşim? Ben de ilkokulu bitirene kadar mürekkep yaladığıma göre eğitimimiz, öğrenimimiz birbirine denk değil midir kardeşim? Peki sen hâlâ niye ayrı dünyaların insanı olduğumuzu söylüyorsun kardeşim?..

İnce, uzun bacaklı, açık kumral saçlı Nihal şu yaz akşamlarında seyrek örülmüş beyaz şalı omzunda, yüksek topuklu iskarpinleri ile kordon boyunda gezintiye çıkardı. Ahmet de o sıralarda nalburun kızının peşinde olurdu.

Nihal, çevresinde yöresinde dolanan kısa boylu, esmer delikanlıyı şimdiye kadar fark edip de yüzüne şöyle bir bakmış değildi.

Ama hangi kadın kendisine yönelen ilgiyi fark edemez, göremezdi ki? Yoksa genç kız her şeyi anlıyor, biliyordu da, yapı ustasının oğlunu kendine uygun bulmadığından görmezden, bilmezden mi geliyordu?

(48)

Nihal'in bu ilgisizliği Ahmet'in içine taş gibi oturuyordu. Nalburun kızının süslenip püslenmesi, hele hele askılı elbise giyerek dolaşması delikanlının kıskançlık krizine tutulmasına neden oluyordu. Hatta kaç kere, “Neden böyle boyacı küpüne batmış gibi boyanıyorsun? Şu taptaze, güpgüzel cildine yazık değil mi? Neden doğal halinle, saf halinle kendin olmuyorsun? Niçin böyle açık saçık dolaşıyorsun?.. diye karşısına dikilmeyi kurup düşündüyse de, bunu yapmaya bir türlü cesaret edemedi. Öyle ya, ne hakla, hangi sıfatla önüne çıkabilecekti?

Kışın soğuk, yağmurlu günlerinde kahvede al papazı, ver kızı iskambile dadandığı zamanlar aklına pek düşmeyen Nihal, yaz günlerinde her akşam kordon boyunda sık sık karşısına çıktıkça Ahmet'in aşkı depreşiyordu.

Ağustos sonlarında bir gün, portakal kızılığındaki güneşin ufuk çizgisinde kaybolmasına az kala kıyıyı gene bir insan kalabalığı doldurmuştu. Az ötede, deniz üzerindeki martılar, ağları hıncahınç balıkla dolu olarak avdan dönen bir teknenin tepesinde çığlık çığlığa bağrışarak dört dönüyorlardı.

Yakınlardan geçen bir motorlu kayığın “pat pat” sesi, sahildeki hemen her yerden yükselen gürültülü müzik seslerine karışıyordu.

Güneş yavaş yavaş eriyip sönünce gökyüzündeki ay tamamen ortaya çıktı. Şimdi denizin üzerine ay ışığı vuruyordu. Lambaların yanmasıyla bütün sahil ışıktan bir kolyeye dönüşmüştü. Hafiften esmeye başlayan rüzgâr, denizin yüzeyini pürüzlendiriyordu.

Nalburun kızı; arkadaşları, komşuları ile bir çay bahçesine oturmuş, çene çalıyordu. Ahmet ise genç kızı rahatça görebileceği bir uzaklıkta yerini almış, dün gece izlediği filmi

gözleri önüne getiriyordu. Filmdeki esas oğlanın esas kızla tanışmak için yaptığının aynısını yapmayı, sırtını dayadığı bir elektrik direğinin ışığı altında cıgarasını yakarak Nihal'in ilgisini çekmeyi planlıyordu. Bir yandan da, “Lâmı cimi yok. Bu iş bitecek, dananın kuyruğu kopacak bu akşam.” diye mırıldanıyordu.

(49)

Rüzgâr iyiden iyiye şiddetini arttırmıştı. Yerlerdeki çekirdek kabukları, kâğıtlar, naylon torbalar oradan oraya uçuşuyordu.

Nihal'in de arasında bulunduğu grup çay bahçesinden kalkarak kordon boyu sefasına başladı. Nalburun kızı eteği havalanmasın diye iki elini de giysisine yapıştırmış, öyle yürüyordu.

Hemen arkalarından onları izleyen Ahmet birden hızlandı, koşar adımlarla kadın topluluğunu geçerek az ilerideki elektrik direğine sırtını yasladı. Bir kaşı havaya kalkık, cebinden çıkardığı cıgarayı ağzına götürdü; bir kibrit çaktı. Rüzgâr anında kibriti söndürdü. Bir kibrit daha çaktı. Rüzgâr onu da söndürdü.

Rüzgârın birbiri ardına çaktığı kibritleri daha alev alır almaz söndürmesi kısa boylu genci telaşlandırmaya, elinin ayağının birbirine dolaşmasına, çileden çıkarmaya yetmişti. Hem de bu arada olan olmuş, Nihal, sinirleri alt üst olmuş bir halde cıgarasını yakmakla uğraşan Ahmet'in yanından geçip gitmişti.

Sigortaları atan asker adayı, denize doğru uzun uzun ağız dolusu küfür ettikten sonra ancak rahatlayabildi, sakinleşebildi.

“Arkadaşlarım haklı galiba. O kız bana göre biri değil. Bir kere giyinişi giyiniş değil, âdeta çıplak dolaşıyor. Gözlerinden birinin şaşı baktığını görmemek için insanın enikonu kör olması gerekiyor. Sonra, yaşı benden büyük, boyu da uzun üstelik. Ya yüzündeki bir kilo boyaya ne demeli? Hem nalbura damat olup ömrüm boyunca çivi mi tartacağım? Yok yok, yol yakinken vazgeçmeli bu sevdadan” diye düşünerek küçücük evinin yolunu tuttu.

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü,
deneme, eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni: Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba, Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran

Kapak düzenleme: MUSTAFA AZİZ DURMUŞ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini koymayı görev bilir.

Başka bir yerde yayınlanmış yazılar dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez. Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarındandır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti ödemez.

DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
